

નમઃશ્રીમન્મોહનવિજય સદ્ગુરુભ્યઃ

અહમ્

અનિત્યાદિભાવના સ્વરૂપ

ચોજક

જૈન શાસન રસિક પંડિતપ્રવર શ્રી મન્મોહન-
વિજય મહારાજ ચરણ રજસેવી શિષ્યાણુ
મુનિશ્રી પ્રતાપવિજયજી.



સુરત. (વડા ચૌરા) નિવાસી શ્રાવક શ્રી
ભોતિયંદ હેમચંદની દ્રવ્ય સહાયથી

ઊપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા

શા. માનચંદ વેલચંદ (હાથસણીવાલા)

ગોપીપુરા બહેખાં ચકલા સુરત.

મૂલ્ય શેટ.

નિવેદન.

કો દેશઃ કાનિ મિત્રાણિ કઃ કાલઃ કો વ્યયાગમૌ॥

કશ્ચાહં કાચ ન મે શક્તિરિતિ ચિન્ત્યં મુહુર્મુહુ ॥ ૧ ॥

મારો દેશ કોણ છે! મારા મિત્રો કોણ છે! મને શું ખર્ચ છે! અને શું આવક છે! હું કોણ છું! મારી શક્તિ શું છે. આ પ્રમાણે વારંવાર ચિંતવવું જોઈએ.

એક તો પાંચ પચાસ પત્રાત્મક યુદ્ધ હોય તેમાં વહી પ્રસ્તાવના ચ્યાર છ પાનાતી (લાંબી) લખવી, એ, મને રૂચું નહીં. ત્યારે બીજા કલ કાંઈ લખવું નહીં તે પણ ચાલું જમાના પ્રમાણે (મારી દૃષ્ટીએ) હીક લાગતું નથી તેથી થોડુંક લખીશ.

અનિત્ય, અશરણ, સંસારાદિ ખાર ભાવના તથા મૈત્રી, પ્રમોદાદિ ચાર ભાવનાનું સમર્થન કલિકાલ સર્વજ્ઞશ્રી હેમચંદ્ર સૂરીશ્વર કૃત યોગ શાસ્ત્ર તથા પ્રશમરતિ, તત્વાર્થ, શાંતસુધારસભાવના, અધ્ય-ત્મકદ્યુત્તમ વિગેરે અનેક ગ્રંથોમાં તે તે મહાત્મા પૂજ્ય પુરૂષોએ કર્યું છે. પરંતુ તે સર્વ ગ્રંથો સંસ્કૃત ભાષામાં હોવાથી તે ભાષા નહિ જાણનારાને તે ભાવનાઓનું સ્વરૂપ સ્વયં સમજમાં આવવું મુશ્કેલી ભરેલું હોય તે નિર્વિવાદ છે અને આ ભાવનાઓ સંસારથી ભય પામતા દરેક બાઈ ગહેનોએ નિરંતર ખ્યાલમાં રાખવા જરૂરી છે.

જે કે યોગ શાસ્ત્ર તથા, શાંત સુંદરસનો ગુર્જર ભાષામાં અનુવાદ થયેલ છે. કિંતુ અધા (સામાન્ય જનોપણ) તેનો લાભ મેળવી શકતો હોય તેમ મને ન દેખાયું તેથી મારા પરમ પૂજ્ય પરમોપકારી શાંતાત્મા ગુરુ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી મન્મોહન વિજયજી મહારાજની પ્રેરણા પૂર્વક તેઓશ્રીની સુદૃષ્ટીથી (સર્વોપયોગી) આ પુસ્તક લખવા શરૂ કર્યું પરંતુ મારે તો આ પ્રથમજ પ્રયાસ હોવાથી કેમ લખવું લખવા છતાં શું ઉપયોગી થશે ? આમ અનેક વિચારોના ગોટા ફેલાયા થી ગુરુ મહારાજની કૃપાથી (વિચાર વમળમાં રહેવાં છતાં) લખવા માંડ્યું. આ એક મહોટી મુશીબત તો હતી ત્યાં બીજી મુશીબત આવી પડી તે એ હતી કે આ પુસ્તક થોડા વખતમાં એટલે એક માસમાં લખાઈ, લખાઈને પ્રકટ થવું જોઈએ મારા વાંચક પ્રિયો ! આપ વિચારશો ! કે મારે આ અંથ લખવામાં કેવો પ્રસંગ આવ્યો.

ખેર ધૈર્ય તોપણ રહ્યું કેમ ન રહે ! હતી ગુરુ શ્રીની પૂર્ણ કૃપા.

અસ આટલું પણ લખવાનું કારણ બીજું. કાંઈ નથી કારણ માત્ર એજ છે કે એક તો મારો પ્રથમ પ્રયાસ (અભ્યાસ), અનં વલી સાથે પૂર્વોક્ત મુશીબતોને લેઈને આ પુસ્તકનું લખાણ સાક્ષર વર્ણ ને પ્રિય ન થાય તે સાહજિક છે. છતાં તે દૃષ્ટી ન રાખતાં ખાલકની તોતડી બોળડી વાણી તરફ જેમ આનંદ આવે છે અને તેને બધારે બોલવા શીખવાય છે. તેવીજ દૃષ્ટી મારા તરફ રાખવા

વિનંતી છે આ પુસ્તક લખતો યોગશાસ્ત્ર તથા શાંતસુધારસેના ખાસ
આશ્રય લીધો છે નિર્વિદ્ધ ગ્રંથ સંભાષિ કરવામાં પૂર્ણ મદદગાર તેમજ
શાસ્ત્ર દ્રષ્ટિ વિરહ લખાણથી ગચાવનાર તથા કેટલેક રથસે અવસ્થ
કરવા યોગ્ય સૂચનાઓ આપી મને ઝંઘી કરનાર મારા પૂજ્ય ગુરૂશ્રીનો
પૂર્ણ ઉપકાર માનવા પ્રવંદ તેઓશ્રીને આ કાર્યમાં થયેલ શ્રમની ક્ષમા
તેઓ શ્રી પાસે યાચુ છું સુરત (વડા ચૌટા) ના રહીશ આવક વર્ષ
મોતીચંદ હંમચંદે આ ગ્રંથ ઉપાવવામાં પોતાના દ્રવ્યનો સદુપયોગ
કર્યો છે તે કાર્ય પશંસવા જેવું છે અન્ય આવક ભાગ્યે પહોંચેલ
લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવા આ ઘડો લેશો.

પુદ્ધ વિગેરે બરાબર તપાસવા છતાં ભૂલ રહેલ હોય તે સજ્જનો
સુધારી લેશે.

લે. પરમપૂજ્ય શાસ્ત્ર. રસિક શ્રી મ-મોહન વિજયમહારાજ

સુરત (વડા ચૌટા)
આવણ કૃષ્ણ ૧૦
ગીર સંવત ૨૪૪૩

}

ચરણકમલ સેવી.

૬.

શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર.

મોટા ટાઇપથી તેમજ નવ સ્મરણ તથા પુન્યપ્રકાશ
સ્તવન તથા જીવવિચાર આદિ ચાર પ્રકરણો પછી અંદર
આવેલા છે વળી પોકેટ સાઇઝ ખીશામાં રાખી શકાય
તેવી અને કાગળો બાડા, ચીકણા અને સફાઇદાર હોવાથી
પુસ્તક નાજુક લાગે છે. વળી મુસાફરીમાં અગવડ ન પડે
તથા ખીશામાં રહી શકે તેમ ધારી પોકેટ સાઇઝમાં છપા-
વેલ છે. આવું પુસ્તક હજી સુધી કોઇ જગ્યાએ બહાર
પડ્યું નથી અને કીંમત પણ સર્વ જૈન ભાઈઓ તથા
બહેનોને ઉપયોગી થઈ પડે તેને માટે ફક્ત ૦-૬-૦
રાખવામાં આવેલી છે પણ આપણા પર્યુસણ પર્વના તહે-
વારને લીધે તથા કારતક મુદી પુનેમ સુધીમાં ચતુર્માસને
લીધે નવાં ગ્રાહકો વિશેષ થઈ શકે તેમ ધારી ફક્ત
૮-૫-૦ રાખવામાં આવી છે. પોસ્ટેજ જુદું..

મળવાનું ઠેકાણું તથા પત્રવ્યવહાર.

શા. માનચંદ વેલચંદ (હાથસણીવાલા.)

ગોપીપુરા બડેખાં ચકલા—સુરત.

અહીં

નમઃ શ્રીભાહુન વિજય સદ્ગુરુભ્યઃ

ઓમ

અનિત્યાદિ ભાવનાનું સ્વરૂપ.

મંગલમ્

પ્રણમ્ય શંકરં વીરં, હેમં ચ ગુરુમોહનમ્;

કરોમિ ભાવનાશ્યાનં, યોગશાસ્ત્રાદ્યનુક્રમાત્. ॥ ૧ ॥

શ્રીમહદ્ગુરુભ્યોનમઃ—હમેશાં કોઈપણ અંતરે આરંભ કરવો હોય તો, પ્રથમ મંગલ-એટલે ઇષ્ટ દેવગુરુને નમસ્કાર કરવો જોઈએ, જેથી આરંભેલ અંતર નિર્વિદ્ધ સમાપ્ત થાય. “આવો ખાસ નિયમ છે” તેમજ શિષ્ટપુરુષોનો આચાર હોવાથી, અવશ્ય ઇષ્ટદેવને નમસ્કારરૂપ મંગલ કરવું જોઈએ.

પ્રણમ્યેતિ—જન્મ, જરા, મરણ, શોકાદિ દુઃખોથી પીડાતા સંસારમાં રહસ્યતા છત્રોને (શંકરં) શાંતિને કરવાવાદા એટલે જન્મ-જરાદિ દુઃખોને ટાલી, યાવત મોક્ષ સુખને આપનારા શ્રી (વીરં) આસન્નોપકારી ચરમ તીર્થંકર શ્રીમહાવીર પ્રભુને (પ્રણમ્ય) મન, વચન

કાયાએ નમસ્કાર કરીને અને કલિકાલ સર્વજ્ઞ ગિરિધારી શ્રીમદ્ હેમચંદ્ર સૂરીશ્વર તથા મારા પરમ ઉપકારી પૂજ્યપાદ ગુરુ શ્રી મોહનવિજયજી મહારાજજીને નમસ્કાર કરીને યોગશાસ્ત્રાદિ ગ્રંથના આધારે ભાવનાનું સ્વરૂપ એટલે અનિત્યાદિ ચાર ભાવના તથા મૈત્ર્યાદિ ચાર ભાવનાનું સ્વરૂપ કહું છું (લખું છું).

આ અતંત દુઃખમય સંસારથી મુક્ત થઈ મોક્ષ સુખ મેલવવાની ઈચ્છાવાલા પ્રાણીઓએ દુઃખનાશક અને મોક્ષસાધક કારણો અવશ્ય મેલવવાં જોઈએ. જો કે તેવાં કારણો અનેક છે. તોપણ તેમાં મુખ્યકારણ મનની શાંતિ છે. એટલે મનોન્ય કરવો તે છે. યદુક્તં= દીપિકાઃ સ્વલ્પાનિવાણા, નિર્વાણપથદર્શિની, एकैवमनसःशुद्धिः, समाप्तातामनीषभिः ॥ ૧ ॥ વિદ્વાન્ પુરૂષોએ નહિ પુનઃ તેવી દીપિકા સમાપ્ત મનશુદ્ધિનેજ મોક્ષમાર્ગ દેખાડનારી કહેલ છે. અર્થાત્ મનશુદ્ધિ મોક્ષ આપનારી છે. ૧

મનોન્ય પણ અનિત્યાદિ શુભ ભાવનાથી થાય છે; તેથી પ્રથમ ભાવનાઓનું સ્વરૂપ જાણવું આવસ્યક છે.

શ્રીકુમારપાલ પ્રતિજોવક પૂજ્યગુરુશ્રી હેમસૂરિએ યોગશાસ્ત્રમાં ભાવનાના નામો આપેલ છે.

અતઃ . અનિત્યતામશરણં, ભવમેકત્વમન્યતાં;

અશોચમાશ્રવવિધિ, સંવરંકર્મનિર્જરામ્. ॥૧૧॥

ધર્મસ્વાલ્યાતતાંલોકં. દ્વાદર્શીબોધિભાવનાં,

મૈત્રીપ્રમોદકારુણ્ય માધ્યસ્થાનિ નિયોજયેત્ ॥૧૨॥

(યોગશાસ્ત્રચતુર્થપ્રકાશઃ)

ભાવના એટલે શું-ભાવ્યતે આત્મા મોક્ષાભિમુખીક્રિયતે
યયાસા ભાવના. એટલે જેનાથી આત્મા મોક્ષ સન્મુખ કરાય, તેને
ભાવના કહે છે. તે અનિત્યાદિ બાર મૈત્ર્યાદિચાર છે. જેનાં નામો
આ પ્રમાણે કહેલ છે. ૧ અનિત્યભાવના. ૨ અશરણુભાવના. ૩ સંસાર-
ભાવના. ૪ એકત્વભાવના. ૫ અન્યત્વભાવના. ૬ અશુચિભાવના.
૭ આશ્રવભાવના. ૮ સંવરભાવના. ૯ (કર્મની) નિર્જરાભાવના. ૧૦ ધર્મ
(સુઆખ્યાત) ભાવના. ૧૧ લોકભાવના. ૧૨ બોધિભાવના-૧ મૈત્રી
ભાવના. ૨ પ્રમોદભાવના. ૩ કરુણાભાવના. ૪ માધ્યસ્થભાવના.-
આ ભાવના૩૫ શસ્ત્રો (કારણો) થી મનનો જય કરી યાવત્ મુક્તિ
મુખ પ્રાપ્તિ માટે ભવ્ય જીવોએ યત્ન કરવો.

શ્લોક, અર્થ તથા વિવેચનસહ ક્રમવાર અકેક ભાવનાનું સ્વરૂપ.

પહેલી અનિત્ય ભાવના.

યત્પ્રાતસ્તન્ન મધ્યાન્હે, યન્મધ્યાન્હે ન તન્નિશિ;

નિરીક્ષ્યતે ભવેસ્મિન્હા, પદાર્થાના મનિત્યતા ॥૧૩॥

શરીરં દેહિનાં સર્વં, પુરુષાર્થ નિબંધનમ્;

પ્રચંડ પવનોદ્ધુત, ઘનાઘનવિનશ્વરં ॥૨॥

કઞ્જોલ ચપલા લક્ષ્મીઃ, સંગમા સ્વપ્રસન્નિભાઃ;

વાત્યા વ્યતિકરોત્ક્ષિપ્ત, તુલતુલ્યંચ યૌવનમ્ ॥૩॥

અર્થ-અરે ભાઈ! જે વસ્તુ (પદાર્થ) પ્રભાતે (સવારે) અતિ શોભાવાલી, લોકોના મનને આકર્ષણ કરનારી, હોય છે તેજ મધ્યાન્હે તે સ્વપ્નમાં (અપોરે) જણાતી નથી. જે મધ્યાન્હે જોવાય છે, તે રાત્રે દેખાતી નથી. હહા ! આ સંસારમાં દરેક પદાર્થ (આત્માને છોડી) આવી અનિત્યતાવાળા છે. ૧

અરે ! સર્વ પુરુષાર્થના સાધનભૂત જે આ શરીર છે, તે પણ જોત જોતામાં નષ્ટ થઈ જાય છે. જેમ આકાશમાં એકાકાર દેખાતું વાદળ ધણા જોરવાળો (પ્રચંડ) પવન આવતાંવારજ છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે. ૨

સમુદ્રના કલ્લોલો જેવા ચપળ છે, આ લક્ષ્મી પણ તેવીજ ચપળ છે. ક્ષણમાં નાશ પામી જાય છે. માતપિતા, ભાઈબહેન, સ્ત્રીપુત્રાદિ કુટુંબનો મેલો (સંબંધ) સ્વપ્રત્યક્ષ છે. આ યૌવન (જુવાની) તો વાય-રાના જુડથી ઉડેલ આંકડાના રૂના જેવુંજ છે. ૩

વિવેચન-હે ! ભવ્યો ! આંખો મીંચીને હૃદયમાં સારી રીતે વિચારો. જે આ ચરાચર સંસારમાં ઉત્તમ પુરુષોને આનંદ માટે, અચલ સુખ માટે જગતમાં વર્તેતા પ્રત્યક્ષ વા પરોક્ષ પદાર્થોમાં કયો પદાર્થ છે.

જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર (રત્નત્રય) વિના કોઈપણ નથી. કારણ આયુષ્ય જે કે સર્વ પુરુષાર્થના સાધનરૂપ છે. છતાં વાયુના ચપળ જે તરંગો તેથી પણ તે અધિક ચપળ છે. સ્થાવર જંગમ સર્વ સંપત્તિઓ પણ વિપત્તિઓ (દુઃખો) યુક્તજ છે. પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયો સંધ્યાના વાદલ જેવા છે. જેમ સવારે અને સાંજે પાંચ વર્ણથી સુંદર એવાં વાદળાં જરાવારમાં નષ્ટ થઈ જાય છે, તેવું પાંચ ઇન્દ્રિયોનું સુખ છે. મિત્ર, સ્ત્રી, માતૃપિતા, ભાઈબહેન તેનાથી થતું સુખ પણ ઇન્દ્રિજલ અથવા સ્વપ્નની ઉપમાવાળું છે, તેથી રત્નત્રય વિના ખીજ કોઈપણ પદાર્થો ખરા સુખને આપનાર નથી. ! અરે મૂર્ખ ! તું તારા મનથી સ્ત્રી કુટુંબ નોકરચાકર ગાડીઘોડા પૈસો વિગેરે મારાં માની વ્યર્થ મોહમાં પડી ખોટા આનંદમાં મશગુલ થઈ પડ્યો રહે છે. પરંતુ એટલું વિચાર ! કે જેમ પાણીના પરપોટો અથવા પાંદડા ઉપર રહેલ જલબિંદુ-પવનનો ઝપાટો આવતાંજ તુર્ત ટપકી જાય છે, તેમ તારું શરીર ને આયુષ્ય પણ રોગાદિ પવનનો ઝપાટો આવતાંવારજ વિલુપ્તી જાય છે. અર્થાત્ શરીરાદિ (પોતાને સ્વાધીન છતાં) પણ તારાં થતાં નથી તો ખીજ

ઉપર મોહ રાખવો તે અયોગ્ય કેમ ન ગણાય.

આ યૌવનમાં જે કામિનીઓ અતિ મોહિત થઇ પાસ છોડતી નહતી, તેજ કામિનીઓ વૃદ્ધાવસ્થામાં તેજ પુરૂષના સામું જોવું તો રહ્યું કિંતુ તેના ઉપર ન્યુત્કાર કરે છે. યૌવન આવી વિલક્ષણ સ્થિતિ તિવાલું છતાં અવિવેકીજનો સ્ત્રીઓને વશ થઇ કડવાં કૃણ આપનાર વિષયાદિને અનિત્યરૂપ જોઇ શકતા નથી એજ ખેદની વાત છે.

વજ્રના જેવા દઢ શરીર ઉપર પણ અનિત્યપણું આવી એસે છે તો કેલના ગર્ભ સદૃશ હાલના શરીરનું શું ગળું? આ અસાર દેહને કાયમ રાખવા પ્રયત્ન કરનાર પ્રાણીએ સડી ગયેલ ધાસના પુણાને મળ્યુત કરવા કોશેશ કરવા જોવું છે. કાલના મુખમાં પડેલ પ્રાણીનું મંત્ર તંત્ર મહા ઔષધીઓથી કોઈ રક્ષણ કરી શકનાર નથી.

હજુ આશાઓના તરંગમાં હુબેલ જીવ મહોટા મહોટા વિચારો બાંધે છે. લાંતો વૃદ્ધાવસ્થા આવી સપડાવે છે. તેણીને આવી જાણી ચમરાજ તુરત દોડી આવે છે. આવા વિનશ્વર દેહને ધિક્કાર છે.

અરે જોઓ પૃથ્વીને છત્ર બનાવવામાં, મેરૂને દંડ રૂપ કરવા પૂર્ણ સમર્થ હતા, તેઓ પોતાના કે બીજાના મરણથી રક્ષણ કરી શક્યા.

+યુ'ક નાંખે છે.

નથી તો પામર છવ તું મોહના. પાશમાં પડી શાને એમ વિચારે છે.
જે, હું ગમે તે ઉપાયે શરીરનું રક્ષણ કરીશ. હમણાં મને ચમરાજ
લેવા આવવાનો છે. એમ જાણનાર ક્યો પુરૂષ ભોજનનો કોલીઓ
(કવલ) પણ મુખમાં લેશે. તો પાપ કર્મમાંતો પડેજ શાનો? રાજ,
રંક, પંડિત, મૂર્ખ, સજ્જન, દુર્જન યાવત દીડાથી ઈદ્રિ પર્યંત કોઈની
પણ ત્યાં શરમ સીધારસ યા લાંચ કાંઈપણ ચાલતું નથી. ધનની અનિ-
ત્યતા માટે શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિ કહે છે.

યતઃ યદર્જિતં બહુ ક્લેશૈ, રમુત્તવા યચ્છપાલિતં;

તથાપિ ક્ષણ માત્રેણ, નિધનં ધનિનાં ધનમ્. ॥૧॥

જે ધન ઘણા પ્રયત્ને ભેગું (પેદા) કર્યું, એટલુંજ નહીં પરંતુ
ભોગમાં પણ ન લેતાં તેને સાચવવા રક્ષણ કરી રાખ્યું. છતાં ક્ષણ
વારમાં ધની લોકોતું ધન નષ્ટ થઈ જાય છે. તે પણ અનિત્યજ છે.
ત્યારે તેમાં પણ ગર્વ શું કરવો. જે મિત્ર, બંધુ સ્ત્રી સાથે ક્રીડા કરતા
હતા, જે માતા પિતા પુત્રાદિની ભોજન આભૂષણ સ્તુતિઓથી સેવા
કરતા હતા, જે વિદ્વાન, પુરૂષો સાથે પ્રીતિ વાક્યો બોલતા હતા. તે
લોકોને ભરમી ભૂત (રમ્યાના ઢગલા ૩૫) થયેલ જોતાં છતાં નિઃશંક
પણે રહીએ છીએ એટલે એમજ ધારે છે. જે હું અજરામર છું મારી પાસે
તો મૃત્યુ આવનારજ નથી. આ કેટલો અવિવેક તથા પ્રમાદ છે ! એક
મહાત્મા લખે છે:—

મહાયેનદશાનનેનનિતરાં સ્વદૈકદશેજરા,
 દ્રોણાદ્રિશ્ચ સમુદ્ધૃતોહનુમતા યેનસ્વદોર્લોલયા ॥
 શ્રીરામેણ ચ યેનરાક્ષસપતિ સ્ત્રૈલોક્યવીરોહતઃ ।
 સર્વે તેપિગતાક્ષયં વિધિવશાત્ કાન્યેપુતદ્ગોઃકથા ॥૧॥

મહાન એવી પોતાની શક્તિથી જેણે જરા (વૃદ્ધાવસ્થા)ને ખાટ-
 લાને એક ખુણે બાંધી એવો પણ રાવણ તથા પોતાના હાથની લીલાથી
 દ્રોણાદ્રિ પર્વત ઉપાડી લીધો હતો એવા પ્રસિદ્ધી જે હનુમાન અને
 ત્રણ લોકમાં વીરના નામથી પ્રસિદ્ધ રાક્ષસપતિ (રાવણ) જેવાને માર-
 નાર શ્રી રામચંદ્ર પણ કર્મવશથી ક્ષય થયા છે. તો બીજાની શી વાત
 કરવી અર્થાત્ મહાયોદ્ધાઓ મંત્ર વિદ્યાઓ જેને સિદ્ધ થયેલ હતી એવા
 મહા પુરુષો પણ નાશ પામ્યા તો પછી સામાન્ય પ્રાણીની શી ગુંજશ
 હતી કે બચવા પામે.

इत्यनित्यंजगद्वृत्तं, स्थिरचित्तःप्रतिक्षणम्;
 तृष्णाकृष्णाहिमंत्राय, निर्ममत्वायचिन्तयेत् ॥ १ ॥

તૃષ્ણા ૩૫ કાલા સર્પના મંત્ર ભૂત નિર્મમત્વ (વીતરાગ દશા)

૧ અન્ય દર્શની એમ માને છે કે રાવણે જરાને ખાટના ખુણે
 બાંધી હતી અહીં તો માત્ર શક્તિ ઉપર જોવાનું છે.

ને માટે પૂર્વોક્ત જગત્તા સ્વરૂપને શાંત ચિત્ત રાખી વારંવાર વિચારું. આ અનિત્ય ભાવના ભાવતાં મહાત્મા અર્જુન પુત્ર કરકંડુ મુનિ સનતકુમારચક્રવર્તિ પ્રમુખ અનેક મહા પુરુષોએ આત્મહિત સિંધ કરેલ છે.

અર્જુન પુત્રનું દૃષ્ટાંત નીચે આપ્યું છે.

ઉત્તર મથુરામાં રહેનાર દેવદત્ત વણિક ધન મેલવવા દક્ષિણ મથુરામાં ગયો ત્યાં જયસિંહ વણિક પુત્ર સાથે મૈત્રી થવાથી તેને ઘેર જમવા એક વખત જવું થયું. તે સમયે પીરસવા આવેલ જયસિંહની બહેન અર્જુનના રૂપ સૌંદર્યાદિ દેખી તેના ઉપર મોહિત થયો. બીજેજ દિવસ જયસિંહ પાસે માગણી કરી. “તેણીને પરણ્યા પછી કાયમ મારા ઘરમાંજ રહેવા બંધાય તેની સાથે લગ્ન કરવા મારી પ્રતિજ્ઞા છે.” આવું જયસિંહનું વાક્ય સાંભળી દેવદત્તે તે સ્વીકાર કર્યો. સ્ત્રીવશ પ્રાણી શું ન કરે ? કેટલોક સમય વિત્યા બાદ દેવદત્તના માતા પિતાએ અમે વૃદ્ધ હવે તારો વિરહ સહી શકતાં નથી માટે અહીં આવી તારું મુખ દેખાડ. આ હકીકતનો એક પત્ર દેવદત્તને મળ્યો. વાંચી દુઃખસાગરમાં નિમગ્ન થયો. કારણ પ્રતિજ્ઞા કરેલ છે કે શ્વશુરગૃહમાંજ રહેવું જોઈએ. સ્ત્રીને વાત જણાવી તેના મારફત જયસિંહને સમજાવી તેમની સંમતિ પૂર્વક ત્યાંથી પિતાને મળવા પ્રયાણ કર્યું. માર્ગમાં અર્જુનના પુત્રનો જન્મ આવ્યો. તેનું નામ જોકે સંધીરણ રાખેલ હતું, છતાં લોકો તેને અર્જુન પુત્રથી સંબોધતા હતા તેથી તેજ નામ પ્રસિદ્ધિમાં રહ્યું. અનુક્રમે

ચૈતન પામ્યો. ગુરૂ પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળતાં વૈરાગ્યથી જ્યસિંદ્ર
 આચાર્ય પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. વિનયપૂર્વક શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી આચાર્ય
 પદ પ્રાપ્ત કર્યું. શિષ્યોસહિત આમાનુષામ વિચરતાં પુષ્પભદ્ર નગરમાં
 પધાર્યા. આ નગરમાં પુષ્પકેતુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેની પુષ્પવતી
 રાણીએ બે બાલકનો જન્મ આપ્યો, જેમાં પુત્રનું નામ પુષ્પચુલ-પુત્રીનું
 પુષ્પચુલા હતું. બન્નેની પરસ્પર પ્રીતિ અત્યંત જોષ રાજાએ નીતિ
 વિરૂદ્ધ બન્નેનાં પરસ્પર લગ્ન કર્યાં. આ અનીતિ રાણી સહન ન કરી
 શકી અને આવું દુષ્કર્મ જોષ વૈરાગ્યથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી તીવ્ર તપ-
 શ્રયા કરી દેવતાપણે સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થઇ, ત્યાં અવધિમાનથી પુત્ર
 પુત્રીનું અકૃત્ય જોષ પોતે દૈવમાયા કરી નરકનું સ્વરૂપ પુષ્પચુલાને
 સાક્ષાત્ જતાવ્યું. તેણી ભયભીત થઇ રાજાને કહ્યું તેણે પણ અનેક
 શાંતિના ઉપાયો કરાવ્યા છતાં શાંતિ ન થતાં નિરંતર તેવુંજ સ્વરૂપ
 દેખાવા લાગ્યું. છેવટે રાજાએ દરેક ધર્મના આચાર્યોને બોલાવીને
 પુછ્યું જે નરકનું સ્વરૂપ કેવું હોય. તેમાં કોઇએ ગર્ભાવાસ જેવું, કોઇએ
 દારિદ્ર્ય જેવું કહ્યું. યથાર્થ સ્વરૂપ કોઇએ કહ્યું નહીં. અંતે અર્ણિમ્ન-
 પુત્ર આચાર્ય પાસે જઈ રાજાએ પુછ્યું. ગુરૂએ યથાર્થ ઉત્તર આપ્યો.
 રાણી પુષ્પચુલાએ નરકગતિ શું પાપ કરવાથી મળે તે પુછ્યું. ગુરૂએ
 હિંસા કરવાથી, ગુરૂનિંદા કરવાથી વિગેરે કારણો જતાવ્યાં. પુનઃ તેની

માતા જે દેવતા થયેલ છે તેણે સ્વર્ગનું સ્વરૂપ બતાવ્યું તે પણ પૂર્વોક્ત રીતે આચાર્યને પુછવાથી યથાર્થ ઉત્તર મળતાં રાણી પ્રતિબોધ પામી વ્રતગ્રહણ કરવા પતિની આગ્રા માંગી-માગ ગામમાં રહી વ્રત પાલે તો આગ્રા આપું તે સ્વીકાર કરી આચાર્ય પાસે વ્રત લઈ શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરી ચારિત્ર પાલતી હતી. એક વખત શાસ્ત્રના ઉપયોગથી આચાર્યએ મહોટો દુષ્કાલ પડશે બાણી પોતાના શિષ્ય સમુદાયને દેશાંતર મોકલી દીધો અને પોતે વૃદ્ધત્વથી અશક્ત હોઈ ત્યાંજ રહ્યા પુષ્પ મુલા સાધ્વી (જે રાણી દીક્ષા લઈ ત્યાંજ રહેલ છે તે) ગુરને શુદ્ધ આહારાદિ લાવી આપતાં શુદ્ધ સેવાના પ્રભાવથી કેવલ જ્ઞાન પામી છતાં ગુરની સેવા કરતી રહી એક વખત વર્ષાદ આવતાં ગુરને આહાર લાવી આપ્યો તેથી આચાર્યએ પુછ્યું જે વર્ષાદ છતાં આહાર કેમ લાવી તેણીએ કહ્યું જે અચિત્ત પ્રદેશ હતો તે તે સ્થલેથી ચલન પૂર્વક લાવી છું. અચિત્ત પ્રદેશ શાથી જાણ્યો એમ ગુરએ પુછ્યું. ત્યારે તેણીએ કહ્યું આપની કૃપાથી? ગુરએ પ્રતિપતિજ્ઞાન છે કે અપ્રતિપતિ એમ પુછતાં સાધ્વીએ અપ્રતિપતિ અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન થયું છે એમ કહ્યું આચાર્યએ ઉભા થઈ મિથ્યા દુષ્કૃત માંગ્યું હા! મેકેવલીની આશાતના કરી આમ વારંવાર કહેતા આત્મનિંદા કરવા લાગ્યા અંતે

૬ આ સંબંધિ વિશેષ હકીકત બીજા ગ્રંથોથી જોવી. અહીં તે પ્રસ્તુત વિષયમાં જરૂર ન હોવાથી હંકામાં ચારિ છે.

સાધ્વીને પુછ્યું હું સિદ્ધિ પામીશ કે નહીં? આપને ગંગા નદી ઉતરતાં કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. એમ પુષ્પ ચુલા સાધ્વીએ કહેતાં આચાર્ય ધણા લોકો સાથે ગંગા નદી ઉતરવા નાવમાં બેઠા પરંતુ જે બાળુ તે બેસે તે બાળુ એ નાવ નમવા લાગ્યું એવી રીતે દરેક બાળુએ સ્પરિ બેઠા, એટલે તે દરેક સ્થાન નમવા લાગ્યું, પછી સ્પરિ મધ્યમાં બેઠા, ત્યારે આખું વહાણ હુબવા લાગ્યું. (આચાર્યે પૂર્વ ભવમાં પોતાની સ્ત્રીનું અપમાન કર્યું હતું તે સ્ત્રી વ્યન્તરી થઈ હતી. તે આ પ્રમાણે સ્પરિને ઉપદ્રવ કરતી હતી) તેથી લોકોએ આચાર્યને ઉપાડીને જલમાં નાખ્યા. તે વખતે પેલી વ્યન્તરીએ જળમાં શળા ઉભી કરીને તેમાં આચાર્યને પરાવ્યા તોપણ મહાત્મા આચાર્યે તો “અહો? મારા દેહના રૂધિર વડે અપકાયના છવો મરણ પામે છે. અહા આ શરીર અનિત્ય છે. તેમાં મોહ કરવો નિરર્થક છે ભવોભવ જન્મ જરાના દુઃખોને ઉત્પન્ન કરનાર મમત્વ ન કરવું જોઈએ આમ શરીરાદિની અનિત્યતાને વિચારતાં સર્વ કર્મ ક્ષય કરી કેવલ જ્ઞાન ઉપાર્જન કર્યું આયુધ્ય પૂર્ણ થવાથી અંતકૃત કેવલી થઈ મોક્ષે ગયા ત્યાં દેવોએ આવી તેનો કેવલ મહોત્સવ કર્યો. ઈતિ દૃષ્ટાંત.

પહેલી ભાવના સંપૂર્ણ.

બીજી અશરણુ ભાવના.

ઇન્દ્રોપેન્દ્રાદયોપ્યેતે, યન્મૃત્યોર્યાતિગોચરમ્ ;
 અહોતદન્તકાંતકે, કઃશરણ્યઃશરીરિણામ્ ॥૧॥
 પિતુર્માતુઃ સ્વસુબ્રાતુ, સ્તનયાનાં ચ પશ્યતામ્ ;
 અત્રાણો નીપતેજન્તુઃ, કર્ષભિર્યમ સદ્માનિ ॥૨॥
 શોચન્તે સ્વગ્નનાન્તં, નીયમાનાન્ સ્વકર્મભિઃ ;
 નેપ્યમાણં તુ શોચન્તિ, નાત્માનં મૂઢ બુદ્ધયઃ ॥૩॥
 સંસારે દુઃખદાવાગ્નિ, જ્વલજ્જ્વાલાકરાલિતે ;
 વને મૃગાર્મકસ્યેવ, શરણં નાસ્તિ દેહિનામ્ ॥૪॥

અર્થ—અરે ! ઈન્દ્ર, ઉપેન્દ્ર (વાસુદેવ) આદિ પણ મરણને વશ
 થાય છે તો તે મરણ પ્રાપ્ત થયે છતે આ કુલલક પ્રાણીને કોણ શરણ
 યોગ્ય છે. એટલે ઇન્દ્રાદિને પણ મરણથી બચાવવા કોઈ સમર્થ ન થયું
 તો આપણા જીવાને કોણ બચાવવા સમર્થ થાય. ૧

શરણુરહિત આ પ્રાણીને પિતા, માતા, ખ્હેન, ભાઈ, પુત્રાદિના
 જોતાં જોતાં કર્મો યમના ઘરમાં લઈ જાય છે. અર્થાત માતપિતાદિ
 ટગર ટગર જોઈ રહે છે. પરંતુ યમના હાથમાંથી છોડાવી શકતાં નથી. ૨

મૂઢ બુદ્ધિવાલા લોકો પોતાના માણસોને કર્મોવડે મરણ પામતા

દેખી શોચ કરે છે. પરંતુ પોતાને પણ તે કર્મો ખેંચી જશે તેના કિંચિત્ પણ વિચાર (શોચ) કરતા નથી. ૩

દાવાનલની બળતી જ્વાલાઓથી બિહામણા થયેલ વનમાં મૃગ બાલકનું રક્ષણ કરનાર (શરણુ) કોઈ નથી તેમ દુઃખરૂપ બલતી જ્વાલાઓથી ભયંકર સંસારરૂપ વનમાં પ્રાણીઓને કોઈ શરણુ (બચાવનાર) નથી. ૪

વિવેચન—જેઓ અતુલ પરાક્રમથી છ ખંડ પૃથ્વીને છતી સંપૂર્ણ શોભી રહ્યા હતા. એવા ચક્રવર્તી રાજાઓ અને બલના અતિ અહંકારવાલા જે દેવતાઓ સર્વથા આનંદમાં સમય ગાલતા હતા. તેઓ પણ યમના હાથે પીડાતાં શરણુ માટે ચારે દિશામાં જોઈ રહ્યા હતાં યમના સપાટામાંથી કોઈ પણ બચાવવા શક્તિમાન થઈ શક્યું નથી. જ્યાં સુધી દુર્જયયમ (કાલ) ની દૃષ્ટિ આ અશરણુ પ્રાણી ઉપર પડી નથી. ત્યાં સુધીજ તે ગર્વ તથા ઐશ્વર્ય (મોટાઈ)વાળો દેખાય છે. યમની દૃષ્ટિ પડ્યા પછી બધું ક્યાં નહિ થઈ ચાલ્યું જાય છે. કે ખરે અવસરે તેમાનું કોઈપણ સહાયક થતું નથી. જ્યારે યમરાજ જીવોને બલાતકારે પોતાને સ્વાધીન કરે છે. ત્યારે તેનું (પ્રાણીનું) પરાક્રમ નાશ પામી જાય છે, પ્રકટ થયેલ તેજસ્વિતા શમી (અસ્ત પામી) જાય છે, ધૈર્ય તથા પુરુષાર્થ તો શોધ્યાં પણ મલતાં નથી, ખાનપાનથી લલ્લપુલ્લ કરેલ શરીર પણ શિથિલ થઈ નિરૂપયોગી બને છે, અને જેના

પોપણુ માટે અનેક સાચાં જોડા કરી પાપના પોટલા બાંધેલા તે કુદ્-
 ખીઓ તો આ સમયે ધન વિગેરે વસ્તુ કબજે કરવા દોડાદોડ કરવા
 માંડે છે. કિંતુ યમના પાશમાંથી છોડવવા કોઇપણ હિમ્મત બાંધતું
 નથી આખર શરણુરહિત પ્રાણીને યમને આધીન થવું પડે છે. ઘોડા,
 હાથી, રથ, પાયદલ વિગેરે ચતુરંગ સેનાથી પરિવરેલ ઉઘાડી તરવા-
 રોના પહેરા ચોક્કીથી વિંટાએલ અને અતુલ બલને ધારણુ કરનાર
 રાજાઓને પણ જેમ “માવ્છી નાનાં નાનાં માછલાંને ક્ષણવારમાં પકડી
 લીયેછે” તેમ મૃત્યુ પણ ક્ષણમાં પકડી લેય છે. તો ખીજની શી વાતજ કરવી.
 કદાચ કોઈ વજ્રમય ધરમાં પેશી જાય, અથવા કોઇ સુખમાં તણ
 રાખે તોપણુ નિર્દય કાર્ય કરવામાં આનંદ માનનારો કાલ કોઇને છોડતો
 નથી. ભક્ષે તે દેવ દાનવ માનવ ગમે તે હોય છતાં તેમાંથી કોઇ
 છટકી જઈ જાયવા પામતું નથી. મૃત્યુ તો એક બાજુ રહેા, કિંતુ
 વ્રહ્માવસ્થાને પણ રોકવાં કોણુ શક્તિ ફેરવી શકે તેમ છે. યદિ જરાને
 રોકવા ઘણા વખત સુધી શરીરમાં વાયુનો રોધ કરે, વા સમુદ્રને સામે
 પાર જઈને વસે, અથવા પર્વતનાં શિખર ઉપર જઈ ચઢે તોપણુ કાલા
 કેશથી શોભતું મનુષ્યના માથાને સફેદ કેશવાળું કરતી અને શરીરને
 સુકી લકડી જેવું કરનારી જરાવસ્થાને કોણુ રોકી શકે. જ્યારે મનુ-
 પ્યનું શરીર રોગોથી ઘેરાઇ જાય છે. ત્યારે તેના દુઃખમાં કોણુ ભાગ
 લઇ શકે ! જેમ ચંદ્ર કે સૂર્ય પોતે એકીલાજ રાહુની પીડા સહે છે.
 તેને પણ કોઇ સહાયક થતું નથી. તેમ અહીં પણ સમજી લેવું. આ

સ્થળે અનાથી મુનિનું દર્શાંત મનન કરવા યોગ્ય જાણી નીચે આપ્યું છે.

રાજગૃહનગરમાં શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા. નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં કીડા કરતાં રાજાએ એક મુનિને સમાધિમાં તત્પર જોયા. તે મુનિનું શરીર અતિ કોમલ હતું, જગતને વિસ્મય કરે તેવું સુંદર રૂપ હતું. રાજાએ મુનીશ્વરના ગુણો જોઇ આશ્ચર્યચક્રિત તેના રૂપ-લાવણ્ય સૌમ્યતા, ક્ષમા અને ભોગમાં અસંગતાદિ ગુણોનું વર્ણન કરવાપૂર્વક ધ્યાનારૂઢ મુનિને પ્રણામ કરીને પુછ્યું “હે ! પૂજ્ય ! આવી યુવાવસ્થામાં તમે આવું દુષ્કર વ્રત કેમ ગ્રહણ કર્યું ? તેનું કારણ કહો. મુનિએ કહ્યું, હે મહારાજા ! હું અનાથ છું, મારો કોઈ નાથ (સ્વામી) નથી. મારા ઉપર અનુકંપા કરનારનો અભાવ હોવાથી મેં યુવાવસ્થામાં જ વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે. મુનિનું વચન સાંભળી રિપ્ત કરી શ્રેણિક રાજાએ કહ્યું, હે સાધો ! આ તમારું રૂપ વિગેરે જોતાં તમે અનાથ છો. એ વાત યુક્ત જણાતી નથી તોપણ જો તમો અનાથ હો, તો હું તમારો નાથ થવા તૈયાર છું, તમે યથેચ્છ ભોગભોગવો, અને મારા રાજ્યનું પ્રતિપાલન કરો. આ મનુષ્ય જન્મ પુનઃ મળવો મુશ્કેલ છે, અર્થાત્ આવી યુવાવસ્થા ભોગ ભોગવ્યા વિના નિષ્કુળ જવા દેવી યોગ્ય નથી. તે સાંભળીને મુનિએ ઉત્તર આપ્યો કે હે રાજા ! તમે પોતેજ અનાથ છો, તો મારા નાથ શી રીતે થઇ શકશે ?” આવું કદાપિ નહીં સાંભળેલ વચન સાંભળીને રાજાએ આશ્ચર્ય પામીને પુછ્યું

કે “હે મુનીશ્વર ! તમારે તેમ કહેવું યોગ્ય નથી. કેમકે હું અનેક હસ્તિઓ, અગ્નિ, રથો અને સ્ત્રીઓ વિગેરેનું પ્રતિપાલન કરું છું, તેથી હું તેઓનો નાથ છું અને તમે અનાથ કેમ કહો છો ? મુનિ બોલ્યા હે રાજન્ તમે અનાથ-સનાથનો મર્મ જાણતા નથી, માટે તે વિશે હું તમને મારાજ દર્શાવતી સમજાવું છું તે સાંભળો—

કૌશાંબી નગરીમાં મહીપાલ રાજનો હું પુત્ર છું. મને બાપ્પા-વસ્થામાંજ નેત્રની પીડા થઈ ને તેની પીડાથી મારા આખા શરીરમાં દાહજ્વર પેદા થયો. મારી વ્યથા દૂર કરવા માટે અનેક મંત્રવાદીઓ તથા વૈદ્યોએ અનેક ઉપાય કર્યા પરંતુ તેઓ મારી વ્યથા (પીડા) દૂર કરી શક્યા નહીં. મારા પિતાએ મારે માટે પોતાનું સર્વસ્વ આખી દેવાનું કયુલ્લ કર્યું પરંતુ મને દુઃખથી મુક્ત કરી શક્યા નહીં. માટે હું અનાથ છું. મારા પિતા, માતા, બ્રાતા, બહેન અને સ્ત્રી વિગેરે સર્વ સ્વજનો મારી પાસે બેસીને રૂદ્ધ કરતા હતા અને ભોજનનો પણ ત્યાગ કરીને મારી પાસેજ નિરંતર બેસી રહેતા હતા. પરંતુ તેઓ મારા દુઃખનો નાશ કરી શક્યા નહીં. તેજ મારી અનાથતા છે. ત્યાર પછી મેં એવો વિચાર કર્યો કે આ અનાદિ સંસારમાં મેં આ કરતાં પણ અધિક વેદનાઓ અનેક વખત સહન કરી હશે. પણ આજે આટલી વેદના પણ સહન કરી શકતો નથી. તો હવે આગામી કાલે અનાદિ સંસારમાં હું આવી વેદના કેમ સહન

કરી શકીશ? માટે જો હું ક્ષણવાર પણ આ વેદનાથી મુક્ત થાઉં તો તરતજ પ્રવ્રજ્યા (દીક્ષા) ગ્રહણ કરું કે જેથી આગામી કાલે આવી વેદના સહન કરવી પડે નહીં.” હે રાજન્! આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં હું સુધ્ધિ ગયો અને તરતજ મારી વેદના શાંત થઇ ગઈ તેથી અચ્છ સુખનો કરનાર આ આત્માજ છે અને આત્માજ નાથ છે એવો વિચાર કરી મેં પ્રાતઃકાલે સ્વજનોને સમજાવી તેમની રમ લઈને આરિત્ર અંગીકાર કર્યું છે તેથી હવે હું મારો તથા ખીજા ત્રસાદિક જીવોનો પણ નાથ થયો છું કેમકે યોગ ક્ષેમ કરનાર માત્ર આત્માજ છે.

આ પ્રમાણે મુનિના વાક્યો સાંભળીને શ્રેણિક રાજ અત્યંત ખુશી થયો ને હાથ જોડીને તેણે કહ્યું કે “હે મુનિરાજ! તમે જે સનાથ અને અનાથપણાનું રહસ્ય કહ્યું તે ખરેખર સત્ય છે. તેમાં જરા પણ અસત્ય નથી. હે સાધો તમે મનુષ્ય જન્મ પામ્યા તે સફલ છે. જ્યારે વિષે તમેજ ઉત્તમ લાભ પામ્યા છો વળી તમે શ્રી જીનેશ્વરના ધર્મને વિષે રહ્યા છો તેથી તમેજ સનાથ છો. અને તમેજ બંધુ યુક્ત છો વળી તમેજ ખરેખર આરિત્ર લીધું ત્યારથી સ્થાવર ને જંગમ એવા પ્રાણીઓના નાથ થયા છો. તેથી હું મારા અપરાધોનો નાશ કરવા સાર તમને ખમાતું છું વળી તમારા ધ્યાનમાં વિદ્યારી પ્રશ્ન પુઝીને મેં જે દ્વંડ્વ કહ્યું છે તથા સાંસારિક ભોગ ભોગવવા માટે જે મેં તમને અધટિત નિમંત્રણ કર્યું છે. તે સર્વ મારો અપરાધ ક્ષમા

કરો' આ પ્રમાણે કહી ભક્તિ પૂર્વક તે મુનિની સ્તુતિ કરીને સર્વ રાજ્ય-ઓમાં ચંદ્ર સમાન શ્રેણિક રાજ્ય ધર્મમાં અનુરક્ત થઈ પોતાના અંતઃ-પુર અને પરિવાર સહિત પોતાની નગરીમાં આવ્યો.

અમિત-ગુણ સમૂહથી સમૃદ્ધ એવા તે નિર્ઝન્ય મુનિ પક્ષીની જેમ પ્રતિજ્ઞા રહિતપણે પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરી ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત થઈ અને ઉચ્ચ એવા ત્રણ દંડથી વિરામપામી મોહાદિકનો નાશ કરી સંવેગના પ્રભાવથી અનુક્રમે અક્ષય સુખવાદા મોક્ષપદને પામ્યા.

તેથી હે ભવ્યો! ચેતો ! કારણ જેને દેવો આધીન છે. વક્ષી વિદ્યા મંત્ર મણિ અને આયુર્વેદાદિક અષ્ટાંગને જાણનાર વૈદ્યોદ્ધારા અનેક ઉપાયો કરે તોપણ મરણથી રક્ષણ થતું નથી. આ જગત શરણુ વિનાતું, રાજ્ય વગરનું, ને નાયક વિનાતું છે. યાવત્ એક નાનામાં નાના કીડાથી લેઈને ઇંદ્રાદિ દેવો પર્યંત શરણુ રહિત એવું આ જગત કર્મો એટલે જન્મ મરણાદિને વશ છે કારણુ સગર જેવા ચક્રવર્તિના સાઠ હજાર પુત્રોને જ્વલનપ્રભ નામના દેવે તૃણની માફક બાળી ભસ્મ કરી દીધા તેમનો પિતા કે જેની સેવામાં પચ્ચીસ હજારતો યક્ષો હતા તે પણ બચાવવા સમર્થ ન થયો. પ્રીતિથી આગ્રહપૂર્વક જેઓને ઇંદ્રા પણુ પોતાના અર્ધા આસને બેસાડતા હતા એવા શ્રેણિક પ્રમુખ રાજ્યઓ પણ ઘોર નરકાદિનાં દુઃખો પામ્યા છે જેઓએ એક શસ્ત્ર

માત્રથી આખા જગતને હાર્યું હતું. તેવા વીર પુરુષો પણ ક્યાં ગયા તેનો કાંઈ પતો લાગ્યો નથી.

ખડ્ગ ધારા માફક તીવ્ર વ્રતના પાલનારા મુનિવરો પણ મૃત્યુનો ઉપાય કરી શક્યા નથી આવા વીર પુરુષોની પણ પરાધીન અવસ્થાને ધિક્કાર છે ! અને ધિક્કાર છે આ મનુષ્યપણાને ! કે પરશુની માફક મરણના પ્રતિકાર રૂપ ધર્મનું સેવન કરાતું નથી. આ સ્થળે નંદરાગ્ન, સુભ્રમ ચક્રી, બલતી હારિકાને નહીં જાણનાર કૃષ્ણ વિગેરેના દૃષ્ટાંતો અન્ય અધોથી વાંચવા બક્ષામણુ છે.

બીજી ભાવના સંપૂર્ણ.

ત્રીજી સંસાર ભાવના.

શ્રોત્રિયઃ શ્વપચઃ સ્વામી, પતિર્બ્રહ્માકૃમિશ્ચસઃ;
સંસાર જાદ્યે નટવત્, સંસારીહંત ચેષ્ટતે. ॥૧॥
નયાન્તિ કતમાં યોનિં, કતમાં વા ન મુજ્જતિ;
સંસારી કર્મ સંબંધા, દવક્રય કુટીમિવ ॥૨॥
સમસ્ત લોકાકાશેપિ, નાનારૂપૈઃ સ્વકર્મભિઃ;
વાલાગ્રમપિ તન્નાસ્તિ, યન્નસ્પૃષ્ટં શરીરિભિઃ ॥૩॥

અર્થ—ચોરાસી લાખ જીવાયોનીથી પૂરિત સંસારરૂપ નાટકસા-
લામાં સંસારી જીવો નટની માફક ચેટાઓ કરે છે. જેમાં વેદનો પા
રગામી મરીને કર્મસંબંધથી ચંડાલ થાય છે. સ્વામી મરી સેવક થાય
છે. બ્રહ્મા મરી કીટક થાય છે.—૧ અત્ર એથી ઉલટું પણ બાલુવું
એટલે ચંડાલ મરી વેદનો પારગામી થાય છે. સેવક મરી સ્વામી થાય
છે. કીટક મરી બ્રહ્મા થાય છે.

સંસારી જીવ કર્મના સંયોગથી બાડાની કોટડીની માફક કષ્ટ
યોનોમાં પ્રવેશ કરતો નથી ? તથા કષ્ટ યોનિનો ત્યાગ કરતો નથી ?

અર્થાત્ દરેક યોનિમાં પ્રવેશ કરે છે, ને ત્યાગ પણ કરે છે. ૨

પોતાના કર્મોવડે અનેક રૂપો ધારણ કરી આજીવોએ જે સ્થલનો
સ્પર્શ ન કર્યો હોય એવો ભાગ સમગ્ર લોકલોકાશમાં એક વાલના અગ્ર
ભાગ જેટલો પણ બાકી નથી. ૩

વિવેચન—અનાદિ સંસારમાં જન્તુ કોઈ જન્મમાં માતા થઈ
ખીજ જન્મમાં એન, સ્ત્રી-પુત્રીનું રૂપ ગ્રહણ કરે છે. એન થઈ, માતા
સ્ત્રી પુત્રી થાય છે. સ્ત્રી થઈ, એન, પુત્રી, માતા થાય છે. પુત્રી થઈ.
માતા, એન, સ્ત્રી થાય છે. પિતા થઈ ભાઈ, પુત્ર, પૌત્ર (પુત્રનો પુત્ર)

૧ કોઈ જન્મમાં આમ તો ખીજ જન્મમાં બીજી રીતે થાય
છે તે સર્વત્ર થોજી લેવું.

આય છે. ભાઈ થઈ પિતા, પુત્ર, પૌત્ર થાય છે. પૌત્ર થઈ પિતા, ભાઈ, પુત્ર થાય છે. પુત્ર થઈ પિતા; ભાઈ, પૌત્ર થાય છે. સ્વામી થઈ સેવક થાય છે. સેવક થઈ સ્વામી થાય છે. શત્રુ થઈ મિત્ર થાય છે. મિત્ર થઈ શત્રુ થાય છે. પુરૂષ થઈ સ્ત્રી, નપુંસક થાય છે. સ્ત્રી થઈ પુરૂષ, નપુંસક થાય છે. નપુંસક થઈ સ્ત્રી, પુરૂષ થાય છે. આ પ્રમાણે ચોરાસીલક્ષ યોનિમાં નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય તથા દેવોના ભવ ગ્રહણ કરવા પડે છે. રાગ, દ્વેષ, મોહ આદિથી પૂર્ણ તથા અતિતૃષ્ણાને વશ થઈ જીવ પરસ્પર તાડન, ભક્ષણ, વધ, બંધન, કલંક નિંદા, કટુક વચન આદિથી ઉત્પન્ન થયેલ અતિતીવ્ર દુઃખો અનંત અનંત દેહ ધારણ કરી અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તન સુધી અનંતીવાર પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. પ્રત્યેક યોનિમાં કેવાં દુઃખો અનુભવાય છે તેનું શ્રીહેમચંદ્રસરિ રહેજ દિગ્દર્શન કરે છે.

નરકના જીવો પહેલી ત્રણ નરકમાં શીત અને પાછલ ચાર નરકમાં ઉષ્ણવેદના અનુભવે છે. ત્યાં ઉષ્ણવેદનાની ઉષ્ણતા (ગરમી) એટલી બધી છે કે તે ગરમીમાં લોહનો પર્વત નાખવામાં આવ્યો હોય તો પણ પીગલી બન્ય છે. આવી વેદના સહન કરે છે. તેમજ પરસ્પર દ્વેષથી તથા પૂર્વના વૈરથી મારામારી કરી નારકી જીવો પીડાય છે. વલી પરમાધામી દેવો તેને દુઃખ આપે છે. આવી રીતે ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખોને ભોગવતાં નરકના જીવો દુઃખે જીવે છે.

તિર્યચ ગતિમાં પૃથ્વીપણે ઉત્પન્ન થયેલા જીવો હજી, કોરા, કુહાડા-

દિથી ભેદાવાથી પાણીના પ્રવાહમાં ભીંજાવાથી અગ્નિવડે બળવાથી અને એવાં અનેક ભિન્નભ્રતીય દ્રવ્યથી છેદન, ભેદન, થવાથી દુઃખ અનુભવે છે.

પાણી પણે ઉત્પન્ન થયેલા છવો સૂર્યના તાપથી, માટી પ્રમુખે શોશી લેવાથી ક્ષારાદિની મિશ્રતાથી, તૃપિતના પીવાથી દુઃખો અનુભવે છે.

અગ્નિપણે ઉત્પન્ન થયેલા છવો પાણી વડે યુગ્માવાથી, ઘણુ હથોડા પ્રમુખે કુટાવાથી તથા લાકડા વિગેરેથી બાલવાથી દુઃખે પીડાય છે.

વાયુપણે ઉત્પન્ન થયેલા છવો પંખા વિગેરેથી ઝપટાવે કરી હંડા ગરમ વિગેરે પદાર્થોના સંબંધથી પરસ્પર અથડાવાથી દુઃખી થાય છે.

વનસ્પતિપણે પેદા થયેલા છવો છેદવે કરી; ભેદવે કરી, અગ્નિએ બલવાથી પીલાવાથી પરસ્પર ઘસાવાથી પવન પ્રમુખે ભંગાઈ જવાથી દાવામિકે બળવાથી અને પાણીની રેલથી ઉખડી જવાથી દુઃસહવેદના ભોગવે છે.

બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય તથા ચૌરિન્દ્રિય વિગેરે છવો આપધીઓથી, હાથ પગના કચડાવાથી, તાડન વિગેરે અનેક કારણોથી મૃત્યુ આદિ પીડા સહે છે.

પંચેન્દ્રિય છવો પૈકી મૃગાદિ, શીકારી પ્રમુખના પ્રહારથી અંતે નાના જનાવરો મોટામાંસાહારજનાવરોના ભક્ષ્ય (ખાણાં) તરીકે તેમજ ટાદ, તાપ, વરસાદ, અગ્નિ, અને બાણ વિગેરે શસ્ત્રાદિકે કરી સર્વત્ર કેવલ દુઃખનોજ ભાર વહન કરે છે.

મનુષ્યો પૈકી અનાર્યપણું પેદા થયેલા જીવો એટલાંતો પાપ કર્મો કરે છે કે જેનું વર્ણન કરતું અશક્ય છે આર્યત્વે (પણે) ઉત્તમ થયેલા પણ અનાર્ય ચેટાવાળા, દુઃખ, દારિદ્ર્ય, અને દૌર્ભાગ્યથી જાણેલા મહા દુઃખે જીવન પુરું કરે છે.

દેવપણે ઉત્તમ થયેલા જીવો પણ શોક ગર્વ ઇર્ષ્યાદિ વડે દુઃખ-નોજ અનુભવ કરે છે. થોડી ઋદ્ધિવાલા દેવો જીન દેવોની મહાઋદ્ધિ દેખી શોચ કરે છે કે અમેાએ પૂર્વે કાંઈ પુણ્ય કર્યું નહીં જેથી આકર પાણું પામ્યા છીએ. આમ વિપાદ કર્યા કરે છે જીન મહર્દ્ધિક દેવોની સ્ત્રી, વિમાન, રત્ન, ઉદ્યાનાદિ સંપત્તિઓ દેખી ઇર્ષ્યામિત્રી સત્રત્રીન બડ્યાજ કરે છે, પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલ દેવસોકમાં પણ દેવો કામ, ક્રોધ કરવે કરી મુખે રહી શકતા નથી. આમ ચારે ગતિમાં જીવ અનેક દુઃખો ભોગવે છે.

અશુચિમય માતાના ઉદરમાં બહુ દુઃખો સહન કરી મહોટા મહોટા કપ્પે પેહી જન્મપામી ક્ષણિક તથા કલ્પિત મુખોથી દુઃખનો અંત આવ્યો માને છે તેવામાં વૃદ્ધાવસ્થા આવીને શરીરનો કવલ કરી જાય છે. તેથી રંક, બાપડા સંસારી જીવોને ક્યાં પણ શાંતિથી રહેવાનો પ્રસંગ જ આવતો નથી એક તરફ તૃણ (આશા) દેવી જીવોને પીડા કરી રહી છે, એક તરફ દાવાનલ રૂપ લોભ ક્રોધ રીતે શાંત થતો નથી એક તરફ ક્રોધ અતિ દુઃખ રૂપ ખાડામાં ઝપલાવી મારે છે હહા !

આમ અનેક પીડાથી રીજાતા જીવોને દુઃખનો અંત ક્યાંથી આવે ?

એક ચિંતા મટે ત્યાં બીજી અધિકાં અધિક તૈયાર થઇ રહેલી હોય છે કર્મ રૂપ દોરીથી બંધાએલા જીવો કાલરૂપ ગિલાડાની સમીપ રહેલા પક્ષીની માફક દેહ રૂપ પંજરમાં બટક્યા કરે છે.

અરે કોઇ વખત પ્રાણી ધનનો મદ કરે છે કોઇ વખત દરિદ્રિ થાય છે. કોઇ વખત જીવાનીના મદમાં વેસો થઈ જાય છે કોઈ વખત વૃદ્ધાવસ્થાથી ખડખડતા હાડકા રૂપ બને છે ત્યારે કોઇ વખત મૃત્યુના સપાટામાં આવ્યો દેખાય છે. આચાર્ય શ્રી આમિત ગતિ આ બાબે કહે છે કે;

મલથી પરિપૂર્ણ, કૃમિના સમુહથી વ્યાપ્ત, વિચિત્ર પ્રકારની વેદનાવાસો, પંગિત પુરુષોએ નિંદિત, અને દુઃસહ એવા માતાના ગર્ભમાં પૂર્વે પ્રાપ્ત કરેલ કર્મ વશે આવીને જીવ હિમ્ન થાય છે. તેવા ગર્ભમાં સુખ ક્યાંથી હોય શિશુપણમાં પણ સુખ નથી કારણ શરીર નામલનું બક્ષણ કરવું મલ (વિષ્ઠા) મૂત્રાદિમાં સુવું. વિષ્ઠાદિમાં હાથ પગ નાખવા વિગેરે દોષોથી દૂષિત છે યૌવનમાં કામના જ્વેરથી સ્ત્રી વિરહ કુકુંળ પોષણની ચિંતાદિ દુઃખો હોઈ સુખની આશા ક્યાંથી હોય હાથ પગનું કંપવું, દષ્ટિની ન્યૂનતા (આંધ્રું દેખાવું), બોલતાં જિહ્વાનું થોથાવું લાકડીના ટેકા વિના નહીં ચાલી શકવું તે ટેકો લેતાં પણ લથડીઆં આવ્યાં, આવા ગુણવાલી જરાવસ્થામાં સુખનું નામ પણ નથી.

ગતિ નષ્ટ થઈ, શરીર છર્થુ થયું, ઇન્દ્રિયગણ ક્ષય પામ્યું, વંશ ક્ષય થયો, સંસારપણુ જાણ્યો, સુખનો અંત આવ્યો આવી સ્થિતિ જીવે અનંતીવાર ભોગની છતાં અંત આવ્યો નહીં.

કોઈ શરીર એવું નથી કે જેનો અનુભવ ન કર્યો હોય, કોઈ ગતિપણુ એવી નથી કે જેમાં પ્રવેશ ન કર્યો હોય, અરે એવી કોઈ રાજલક્ષ્મી (સામાન્ય તો શું) પણ નથી કે જેનો ભોગ ન લીધો હોય એવો કોઈ વિષય પણ નથી કે જેનો પરિચય ન થયો હોય. એવું ઇન્દ્રિય સુખ કોઈપણ શેષ નથી જેનો ભોગ ન લીધો હોય છતાં જુદા જુદા પદાર્થો જોઈ આ નવીન છે, આ નવીન છે એમ માની તેમાં રક્ત થઈ બર્થ સુખની ઇચ્છા થાય છે.

આ મારાં સંબંધિ છે, આ મારાં સંબંધિ નથી. એવી ખોટી બુદ્ધિ શાને કરતી ? કારણું પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી, પુત્રી, માતાદિ કર્મયોગે અનેક નામો ધારણુ કરી અનંતીવાર સંબંધી થઈ ચુકેલ છે. તો સ્વપર કોને કહી શકાય !

ક્ષણમાં ક્ષમાવાન, ક્ષણમાં ક્રોધી, ક્ષણમાં બાલની માફક વિવેક રહિત, ક્ષણમાં વિરહાદિથી દુઃખી જીવાનીવાલો, ક્ષણમાં ધકો લાગતાં પડી જાય તેવો વૃદ્ધ (ડોસો) ક્ષણમાં નિશ્ચેષ્ટ મુદ્દાસ્પ, એમ સંસારમાં નટની મારફ અનેક રૂપો જીવ ગ્રહણુ કરે છે. મનવચન કાયાથી ઉ-

પાર્ણિત, અતિદુઃસહ, અચિન્ત્ય, એવાં ચારે ગતિનાં દુઃખો પામે છે. છતાં જીવો પાપ બુદ્ધિથી વિરામ પામતા નથી. એ આશ્ચર્ય છે ? કોઇ સ્ત્રી સંગ ઇચ્છે છે, કોઇ સ્ત્રીથી વિરક્ત થવું ચાહે છે, કોઇ તપશ્ચર્યા કરે છે, કોઇ સારો દિવસ ખાતામાંજ મરાગુલ રહે છે, સુખી આનંદમાં રહે છે, ત્યારે દુઃખી સીદાય છે, (દુઃખથી પીડાય છે.) પ્રિય વસ્તુનો વિયોગ, અપ્રિયનો સંયોગ, વિપત્તિ, સંપત્તિ, જરા, મરણ, જન્મ, એમ અનેક ચેષ્ટાઓનો આશ્રય સંસારમાં જીવોને થયાજ કરેછે.

આ કાર્ય હમણા કંઈ છું, તે કાર્ય ત્યારે કરી લીધું, વિગેરે ક્રિયાઓ નિરંતર વિવેક શુન્ય એવા પ્રાણીઓ કર્યાજ કરે છે. પરંતુ કાલ મહારાજ (મૃત્યુ) મારા સામે તાકીનેજ હોય છે. તે જોતો નથી.

આ માંડે ધન, આ મારો બેટો, આ માંડે કુટુંબ, આ મારી પ્રિય વદલબા (સ્ત્રી), આ મારી પુત્રી, આ મારો પિતા, આ મારો મિત્ર, આ મારો માતુલ (મામો) છે. મૂઢ માણસ માંડે માંડે કરીને એવી રીતે ઝંખ્યાજ કરે છે. કિંતુ વેલુ (નદીની રેતી) નું દષ્ટાંત ધ્યાનમાં લેતો નથી. રાજનું સેવન કરી તેની પ્રીતિ મેલવું, ધન યથેચ્છ મેલવું, સ્ત્રી સાથે વિપય સુખનો અતુલ્ય લેહ. નિરંતર આવા વિચારો કરી ભવ સંતતિનો અનર્ગલ વધારો કરે છે.

પ્રથમ તો વિવેક શૂન્ય એવી બાલવયમાં અધિક અધિક આનંદ પામે છે, પછી કામથી પીડાતો સ્ત્રી સુખની વાંછા કરે છે, પછી

મદ્દત્વનો આશ્રય કરી સધળી ક્રિયામાં જડવત્ જાને છે. છતાં પાપ કર્મથી પાછા હટવા પરિણતિ થતી નથી. આ શરીર નાશવંત છે, યૌવન ચંચલ છે, દૈવ સર્પ જેવો વાંકો છે, આયુષ્ય પવન જેવું છે, ધન અસ્થિર છે. યુવતિનું મન તરંગ જેવું છે, લક્ષ્મિ આપત્તિને સાથે લેઈનેજ આવે છે, સુખ પણ દુઃખયુક્ત છે. અને સજ્જન સંગતિ વિયોગ રૂપ ઝેરથી દૂષિત છે. આવું છતાં લોકો સંસારથી જીંહીતા નથી ઉલટા તેમાં પ્રીતિ કરે છે.

અશાતારૂપ અગ્નિશિખાથી જગતરૂપ મંદિરનો કવલ થાય છે. પ્રલયકાલના પવન જેવું વિપયજન્ય સુખ છે. જલમાં પ્રતિબિંબિત (પડછાયારૂપ) થયેલ ચંદ્રના જેવી લોકની સ્થિતિ જોઈને વિપયમાં ગૃહિત ન કરે !

આયુષ્ય જો પર્ણ ઉપર રહેલ જલગિંદુ સમાન ન હોત (અર્થાત્ આયુષ્ય જો શાશ્વત હોત) તો ચામર જેવી ચપલ સ્ત્રી, તથા લક્ષ્મીનેજ અને સુખકર રસાદિ વિષયોનો ક્યો પુરૂષ ત્યાગ કરે ! અથવા—

यस्यमैत्री यमेनस्याज्ज्ञानंवाभुवनाद्भुतम्;

सएवं वक्ति कल्येदः, करिष्याम्यपरःकथम् ॥૧॥

અર્થાત્ જોને યમ સાથે મૈત્રી (ભાઈબિંધાઈ) હોય અથવા ત્રિકા-લક્ષ્મી હોય તેજ એમ બોલી શકે કે આજનું કાર્ય આવતી કાલે કરીશ. ખીન્ને કોણ બોલી શકે! ઉપલક્ષણથી પૂર્વોક્ત સમગ્ર લેવું. જેને

યમ સાથ મૈત્રી ન હોય તેમ ત્રિકાલજ્ઞાન ન હોય તેવા વૈરાગી પુરુષે
તો “સર્વત્રજન્મમૃત્યુશ્ચ, ચપલાચપલાઃશ્રિયઃ; નજ્ઞાયતેકુતોપ્યેતઃ;
કવાયાસ્યામ્યહંપુનઃ ॥૧॥ જન્મ, મરણ સર્વત્ર છે. લક્ષ્મી વિદ્યુત
જેવી અપલ છે. હું ક્યાંથી આવ્યો ને ક્યાં જઈશ તે જાણવામાં
આવતું નથી.” આમજ ચિંતન કરે છે.

પૈસાદાર લોકો હસે છે; જેનું ધન નષ્ટ થયું છે. એવા ખીચારાઓ
રૂઢન કરે છે. યુદ્ધિવંત જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં મગ્ન રહે છે, યુદ્ધિરહિત (મૂર્ખ)
મારામારી ટૂંટો દિસાદમાંજ સમય પૂર્ણ કરે છે. મુનિવરો તપ કરે છે,
ત્યારે વિપયમાં અંધ થયેલા વિપયમાંજ આનંદ માની રમે છે. વલી
કામથી પીડાતો માણસ જે જ્ઞાને ઈચ્છે છે તે સ્ત્રી વલી ખીજ પુરુષ-
નુંજ સ્મરણ કરતી હોય છે. તે પુરુષ વલી તેથી કોઈ અન્ય સ્ત્રીનુંજ
સ્મરણ કરતો દેખાય છે. આમ સંસાર જીવેને નાચવાના ક્રમ જેવી
સ્થિતિમાં સદા ઝપલાવે છે. તેથીજ પવનથી ચલિત દીપકના જેવા
જગતને અસ્થિર જોઈ યુદ્ધિવંતજનોએ વિરંત થઈ આ સંસારત્યાગી
આત્મસામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે. માટે નિશ્ચલ સુખરૂપ અમૃત પીવા
ઈચ્છતા હો તો આવી અતિદુઃખને આપનારી તથા કોષમાં ભરાયેલ
સર્પના તુલ્ય ભવસ્થિતિને હૃદયમાં ઝરાઝર વિચારી પરિશ્રદાદિ મમ-
તાનો ત્યાગ કરવા ઉજ્જ્વલ થાઓ. અત્ર જીવનભાતુ વિગેરેનાં ચરિત્રો
જાણવા ભલામણ છે. ૩

ત્રીજી ભાવના સપૂર્ણ.

ચોથી એકત્વ ભાવના.

૧. એકઉત્પદ્યતે જન્તુ, રેક એવ વિપદ્યતે;
 કર્માણ્યનુભવત્યેકઃ, પ્રચિતાનિ ભવાંતરે ॥૧॥
 ૨. અન્યૈસ્તેનાર્જિતંવિત્તં, ભૂયઃસંભૂયમુજ્યતે;
 સત્ત્વેકોનરકક્રોડે, ક્ષિયતે નિજકર્મભિઃ ॥૨॥

અર્થ—આ છવ એકીક્ષેણ ઉત્પન્ન થાય છે, એકીક્ષેણ મૃત્યુ
 પામે છે. અને ભવાંતરમાં એકલાં કરેલાં કર્મો પણ એકીક્ષેણ ભોગવે
 (અનુભવે) છે. ૧

એકે ઉપાર્જન કરેલું ધન ખીણ અનેક સ્વર્ગનાદિ ભોગા થઈ
 ખાઈ જાય છે, પરંતુ ધન ઉપાર્જન કરતાં કરેલાં પાપો વડે નરકમાં
 દુઃખો તે એકીક્ષેણ પામે છે. તેમાં ખીણે કોઈ ભાગ લેતો નથી. ૨

વિવેચન—સંસારમાં હું એકીક્ષેણ છું, માફ કોઈ નથી તેમ હું
 કોઈના નથી. હું એકીક્ષેણ ઉત્પન્ન થાઉં છું, તથા એકીક્ષેણ મરું છું.
 નતો કોઈ મારાં સ્વર્ગન (કુટુંબી) છે, તેમ નતો મારા કોઈ પરજન
 છે. અર્થાત્ આ મારા સંબંધી છે, અને આ મારાં સંબંધી નથી. કોઈ
 મારો મિત્ર પણ નથી ! કે જે મારાં જન્મ, જરા આદિ દુઃખોને દૂર
 કરી આપે, અથવા તો તેમાંથી થોડો ભાગ લીધે. હું એકીક્ષેણ મારાં
 કરેલાં કર્મોના ભોક્તા થાઉં છું. મારાં કરેલાં કર્મના ફલને અન્ય કોઈ
 પણ ભોગવનાર નથી.

યથાર્થ વસ્તુના જાણ યુધપુરૂષો " પરસ્ત્રીને આં મારી સ્ત્રી છે" જગ મનથી પણ ચિંતન કરે તો પણ તે ચિંતન જેમ હાથ. પગ કાન, નાસિકા, વિગેરેનો છેદ, તથા રાજદંડ, ધનનાશ, યાવત્ પ્રાણુધાતુ રૂપ દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. તેમ "પોતાના આત્મવિના ખીજ (પરભાવરૂપ) સચેતન, અચેતન પદાર્થોમાં મમત્વયુક્તિ કરવી" તે પણ અનેક જન્મ, જરા, મરણ, દુર્ગતિરૂપદુઃખો ઉત્પન્ન કરે છે. તથા આત્માને શુદ્ધ જ્ઞાન મય છતાં અનેક પરરૂપો ધારણ કરવાં પડે છે. આત્મા જેટલી મમત્વ યુક્તિ વધારે, તેટલી તે (આત્મા) અધોગતિ પામે છે." જેમ વહાણમાં જેટલો ભાર ભર્યો હોય તેટલું તે સમુદ્રમાં ઊંડું રહે છે."

ખીજનું પુદ્ગલો (ધાતુ)માં ભગેલ સુવર્ણ કેવી અવસ્થા પામે છે, અને શુદ્ધ સુવર્ણનું રૂપ તો સર્વની જાણમાંજ છે. સહજનંદ, ચિદ્રૂપ આત્મા પણ મમતાદિ પરભાવમાં ભેળાવાથી દુર્ગતિાદિ હીણ દશા પામે છે. દુઃખરૂપ દાવાગ્નિથી ભયંકર મ્હોટા સંસારરૂપ વનમાં કર્મ સંયોગથી જીવ એકીક્ષેજ બ્રમણ કરે છે. કદાચિત્ કોઈ શંકા કરે કે બાંધવાદિ કુટુંબીઓ ભણે સહાયક ન થાઓ, કિંતુ સુખ દુઃખનો અનુભવ આપનાર શરીર તો સહાયક છે. છતાં આત્મા એકીક્ષેજ બ્રમણ કરનાર કેમ કહો છો ?

ઉત્તર-ભવાંતરમાં આ શરીર સાથે આવતું નથી, તથા પૂર્વભવનું આ ભવમાં સાથે આવતું નથી, તો મૃત્યુ પર્યંત સાથે રહેનાર શરીર

સહાયક કેમ થઈ શકે ? અર્થાત્ આત્મા એકીક્ષેજ શુભાશુભ કર્મ કરતો રહવડે છે. અને શુભાશુભ કર્માનુસારે સુખદુઃખ અનુભવે છે, તથા મોક્ષની અનુત્તર લક્ષ્મી પણ એકીક્ષો ભોગવે છે. યત્તઃ

યદ્દુઃખં ભવસંબંધિ, યત્સુખંમોક્ષસંભવમ્ ;

એક એવોપભુંક્તેતત્, નસહાયોસ્તિ કશ્ચન ॥૧॥

એટલે ભવસંબંધિ જે દુઃખ તથા મોક્ષનું જે સુખ તે આત્મા એકીક્ષો ભોગવે છે. કિંતુ અન્ય કોઈ ભાગીદાર વા સહાયક નથી.

જેમ છુટો માણસ ગંભીરજ્વાલાશયને તુરત તરી શકે છે. અને હાથ પગથી બંધાયેલો ન તરી શક્તાં હુખી મરે છે. તેમ આત્મા, પણ ધન, દેહ વિગેરે પરિગ્રહની મમતાથી બંધાઈ સંસારમાં રડે છે અને તેનાથી છુટો (રહિત) ભવ સમુદ્ર શીઘ્ર તરી જાય છે.

એક પુણ્યથી સ્વર્ગમાં જાય છે, એક પાપથી નરકમાં જાય છે, એક પુણ્યાપુણ્યના ક્ષયથી મોક્ષે જાય છે. એમ જાણી તત્ત્વજ્ઞાને નિર્ભ્રમત્વ થવા એકત્વ ભાવના ભાવવી.

ધન, સ્વજનાદિ ઉપાધિ અહીંજ છોડી ભવોભવ એકીકુંજ ભટકવું પડે છે. પૈસાને માટે વા સ્વાર્થને માટે સગાં ન હોય તે પણ સગાં થાય છે. પરંતુ કોઈ આશ્ત આવી પડી હોય ત્યારે દુઃખને

અનુભવ માત્ર પોતાનેજ કરવો પડે છે. “જેમ ફલ, કુલોથી પરિપૂર્ણ
વૃક્ષો અથવા વનનો હળરો પ્રાણીઓ આશ્રય લે છે. પણ વૃક્ષ મૂલ્યથી
ઉખડી ગયું હોય કે વનમાં દાવાનલ લાગ્યો હોય તો તત્કાલ તે વૃક્ષ
કે વનનો ત્યાગ કરી પ્રાણી ખીળનો આશ્રય લે છે.” તેમ સ્વાર્થ ન
સર્વાધી અથવા સ્વાર્થ પૂર્ણ થવાથી પ્રાણીઓ પોતપોતાને માર્જે પડે
છે. અને વૃક્ષ કે વનની માફક પાપ કરનારો દુઃખાદિ અનુભવે છે.
આજ વાતને પુષ્ટિ કરનારો એક શ્લોક બહુ ઉપયોગી છે.

वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः, शुष्कं सरः सारसाः,

निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका, भ्रष्टं नरं सेवकाः ॥

पुष्पं पर्युषितं त्यजन्ति मधुपा, दग्धं वनांतं मृगाः

सर्वः कार्यवशाज्जनोभिरमते, कःकस्यच वल्लभः ॥ ૧ ॥

છ ખંડ પૃથ્વીનું સામ્રાજ્ય, નવનિધાન, ચૌદ રત્નો અને હળરો
અંતેહરીનો ત્યાગ કરી ચક્રવર્તિ જેવા પરાક્રમી રાજાઓ પણ એકીલા
ચાલતા થયા, ત્રણ જીવનમાં નિષ્કંટક ગિરદ ધારી તથા મહાન
ગર્વિષ્ઠ અને બલિષ્ઠ રાવણ જેવા રાજાઓ સર્વ વસ્તુનો ત્યાગ કરી
એકીલાજ રણશય્યામાં પોદી ગયા. તેનો પરિવાર કોઇપણ સાથે ન
ગયો, અને નરકાદિ ભયંકર સ્થલમાં દુઃખનો અનુભવ એકીલાત્રેજ
કરવો પડ્યો. માટે હે! આત્મન! બ્રહ્મ તથા! ક્ષણમંથુર, દુઃખ

હાવી, તથા કેવલ સ્વાર્થી આ પરિવારનો ત્યાગ કર ! અને પરમાનંદ સ્વરૂપ, આક્ષય, અબ્યય સ્વરૂપ પ્રકટ કરી તે આનંદનો અનુભવ લે ।
અત્ર નમિ શર્ણપિતું દૃષ્ટાંત અન્ય ગ્રંથથી જાણવું.

ચોથી ભાવના સંપુષ્ઠ.

પાંચમી અન્યત્વ ભાવના.

યત્રાન્યત્વં શરીરસ્ય, વૈસાદૃશ્યાચ્છરીરિણઃ;
ધનવન્ધુ સહાયાનાં, તત્રાન્યત્વં ન દુર્વચમ્ ॥૧॥
યોદદ્ધ ધન વન્ધુમ્યો, મિત્ર માત્મા નમીક્ષતે;
કશોક શંકુના તસ્ય, હંતાતંકઃ પ્રતન્યતે ॥૨॥

અર્થ—જ્યાં મૂર્તિ, અમૂર્તિ, ચેતન, જડ, નિલ, અનિત્યાદિના દ્વિજાતીયપણાને લેખને આત્માથી શરીરનું અન્યત્વ (જુદાપણું) સ્વાભાવિકજ છે. તો ધન, બન્ધુ આદિ સહાયકોનું આત્માથી જુદાપણું કહેવું, એ કાંઈ વિશેષ નથી ? “કારણ જ્યારે શરીર પણ જુદું છે તો ધનાદિ જુદાં હોયજ.”

જે મનુષ્ય પોતા (આત્મા) ને શરીર, ધન, બન્ધુ આદિથી જુદોજ દેખે છે, તેને સંયોગ, વિયોગાદિથી પ્રાપ્ત થયેલ શોકરૂપ કષ્ટ દુઃખ કેમ દર્શી શકે ? (૨)

વિવેચન—અન્યત્ર એટલે જુદાપણું. એક સ્વરૂપથી બીજા સ્વરૂપનું વિલક્ષણપણું આત્મા અને દેહના સંબંધમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. કેમકે શરીર અન્ય પદાર્થ છે, અને આત્મા શરીરાદિથી વિલક્ષણ (અન્ય) પદાર્થ છે. શરીર ઇન્દ્રિયોનો વિષય છે, આત્મા અતીન્દ્રિય છે. “અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ ઇન્દ્રિયોનો વિષય નથી. શરીર ક્ષણભંગુર (અનિત્ય) છે, આત્મા નિત્ય છે. શરીર અગ્નિ (જડ) છે, આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ (ચેતન) છે. શરીર આદિ, અંતવાળું છે, આત્મા અનાદિ, અનંત, અવિનાશી છે.

આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં અનેક લાખો શરીર થઇ ગયાં (શરીર તો ઘણાં થઈ ગયા) કિંતુ આત્મા તો એનો એકીજ છે. અત્ર કોઈ શંકા કરે કે—જો આત્મા અને દેહ સાક્ષાત્ જુદાંજ છે, તો દેહ ઉપર પ્રહાર થતાં આત્માને દુઃખ કેમ અનુભવાય છે? ઉત્તર—શંકા બરાબર છે. પરંતુ શરીરાદિથી આત્મા જુદો છે એમ જોએની તાત્વિકી પુષ્ટિ નથી, તેઓને શરીર ઉપર પ્રહાર થતાં આત્મા દુઃખ અનુભવે છે એમ જણાય છે. પણ જોએએ આત્મા અને દેહનો ભેદ (જુદા છે એમ) સારી રીતે સ્વીકારેલ છે, તેઓને દેહ ઉપર પ્રહાર થતાં આત્મા દુઃખ અનુભવે છે, તેમ જણાતું નથી. દૃષ્ટાંત તરીકે જુવો તો શ્રીમહાવીર પ્રભુના ચરણ ઉપર ગોવાલીઆએ ક્ષીર રાંધી તથા સંગમક દેવે ક્ષોહતું ચક્ર ફેંક્યું, છતાં પ્રભુને કાંઈ દુઃખ થયું નથી.

કારણ તેઓએ દેહ અને આત્માની ભિન્નતાનો અનુભવ કરેલ છે. નમિરાજપિંતે પણ ઇંદ્રએ જ્યારે કહ્યું હતું કે તારી મિથિલાનગરી બળા જાય છે, ત્યારે તેણે એહીજ કહ્યું હતું કે મારું કાંઈ બળતું નથી. આ પ્રમાણે (દેહાત્માની) ભેદ બુદ્ધિ જેને થયેલ છે તેને પોતા સંબંધી દુઃખ આવે તોપણ દુઃખ થતું નથી ત્યારે (દેહાત્મા) જુદાં છે એમ જેને જ્ઞાન નથી તેને પોતાના નોકર સંબંધી દુઃખ આવે તો પણ દુઃખ થાય છે. જ્યારે મારાપણુ નહીં કરનારને પુત્ર ઉપર પણ પર બુદ્ધિ રહે છે. અર્થાત્ તે મારો નથી, મારું મારી પાસેજ છે. ત્યારે મારાપણામાં અંજાઈ ગયેલાને પારકા ઉપર પણ પુત્રથી અધિક સ્વબુદ્ધિ રહે છે તેથી પોતાના મૂલ્યજીવનો વિનાશ થાય છે. કેમકે “પરઃ પ્રવિષ્ઠઃ કુરુતે વિનાશમ્” પોતાના શરીરમાં અથવા ગૃહાદિમાં પેડેલ પારકા શરીર, ધન, સ્ત્રીઆદિના હરણ કરવારૂપ વિનાશ કરે છે. આ સામાન્યલોકોકીર્તિ છે. એટલે આવી સામાન્ય ઉક્તિ પણ સત્ય હરે છે. તો શ્રીવીતરાગ પરમાત્મા સર્વજનુ વચન છે કે “જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મામાં કર્મ પરમાણુઓ પેશીને વિનાશ કરે છે.” એ વાક્ય સત્ય કેમ ન હોય?

પથિ પથિ વિવિધ પથૈઃ પથિકૈઃ સહ, કુરુતે કઃ પ્રતિબંધં

નિજ નિજ કર્મવશૈઃ સ્વજનૈઃ સહ, કિં કુરુતે મમતાબંધમ્ ॥૧॥ (વિનય)

વિધવિધ માર્ગે જનારા પથિકો સાથે કોણ પ્રતિબંધ કરે? કોઈ ન કરે. ત્યારે સ્વસ્વકર્મવશ ભ્રમણ કરનારા સ્વજનો સાથે જ્ઞાને મમતા

ખાંધે છે ! રાગરહિત પ્રાણી ઉપર આસક્ત થનાર જેમ બહુ દુઃખી થાય છે. તેમ તારા ઉપર રાગરહિત એવા જડ પદાર્થો ઉપર મમતા રાખી શા માટે દુઃખી થાય છે. કારણ કે

મિત્રંકલત્રમિતરઃપરિવારલોકો, મોગૈકસાધનમિમાઃકિલસંપદોનઃ ॥
 એકક્ષણઃસતુભવિષ્યતિયત્રભૂયો, નાયંનયૂયમિતરેનવયં ન ચૈતે ॥૧॥

આમ વિચારી રેશમના કીડાની માફક માંડે માની પરવસ્તુમાં મમત્વનો ત્યાગ કરવા નિરંતર અન્યત્ર ભાવનાનું સેવન કરે !

અત્ર મહેદેવા માતા તથા ગૌતમસ્વામી પ્રમુખ મહાપુરુષોનાં દૃષ્ટાંતો થોડા મેવાં.

પાંચમી ભાવના સંપૂર્ણ.



છઠી અશુચિ ભાવના.

રસાસૃગ્માંસમેદોસ્થિ, મજ્જશુક્રાંત્રવર્ચસામ્;
 અશુચિનાંપદં કાયઃ, શુચિત્વં તસ્યતત્કુતઃ ॥૧॥
 નવસ્ત્રોતઃ સ્વવદ્વિસ્ત્ર, રસનિઃસ્યંદ પિચ્છિલે;
 દેહેપિ શૌચસંકલ્પો, મહન્મોહ વિજૃંભિતમ્ ॥૨॥

અર્થ—રસ, રૂઢિર, માંસ, મેદા, હાંડકાં, મજ્જા, વીર્ય, આંતરડાં, અને વિષા પ્રમુખ અશુચિના ધરૂપ આ શરીર છે. તેમાં પવિત્ર-પણું ક્યાંથી હોય ? ૧

જે શરીરનાં નવ દ્વારથી ઝરતો દુર્ગંધિત રસ અને તેના નીકલવાથી ખરડાએલ દેહને વિષે પણ પવિત્રતાની કલ્પના કરવી તે મહામોહનું ચેષ્ટિત છે. ૨

વિવેચન—આ શરીર અશુચિથીજ ભરેલું છે. કાન, નાસિકા, નેત્ર, દાંત વિગેરે જોતાં તે અશુચિ પૂર્ણ છે. પ્રસ્વેદ (ધામ), કંદ, પિત્ત, મૂત્ર, વિષા આદિ મલથી વ્યાપ્ત આ શરીરને કોણુ પવિત્ર કરી શકે ? જેમ છિદ્ર (કાણા) યુક્ત મદિરાના ઘડાથી બાહિર નીકલતા બિંદુથી અશુચિ (અપવિત્ર) થયેલ ઘડાને માટીથી ઘસી ગંગાજલથી બહુવાર ધોવા છતાં તે શુદ્ધ થતો નથી; તેવી રીતે આ શરીર પણ માંસ, હાંડકાં, લોહી, ચરબી, વિષ્ણા, મૂત્ર અને માટીરૂપ હોવાથી ગમે તેટલું ધ્રુવે તોપણ શુદ્ધ થતું નથી. પુરૂષના નવ દ્વાર તથા સ્ત્રીનાં બાર દ્વાર સદૈવ અશુચિને વહાા કરે છે. તેને પ્રાણીઓ શુદ્ધ જલથી વારં-વાર સ્વચ્છ કરે છે, ચંદનનો લેપ કરે છે, મુખને પવિત્ર કરવા કર્પૂર યુક્ત તાંબુલ ચાવે છે. દુર્ગંધિ વાયુ માટે સુગંધિ દ્રવ્યો સુંઘે છે. આ રીતે પવિત્રતા ખાતર અનેક ઉપાયો કરે છે. છતાં જેમ ઉકરડા ઉપર ચ્ઢાય તેટલું જલ નાંખે, લસણને કર્પૂરાદિ દ્રવ્યોથી વાસિત કરે, અરે !

દુર્નિતને સજ્જન કરવા પ્રયત્ન કરે તોપણ તે જેમ પોતાનો સ્વભાવ છોડતાં નથી તેમ શરીર પણ જલથી ધ્રુવે, તેલથી મસજે, વસ્ત્રાદિથી ભૂષિત કરે, ખાનપાનથી પુષ્ટ કરે છતાં પોતાનો અશુચિ ધર્મ છોડતો નથી. તોપણ તેને વારંવાર પંપાળવું, જરા નરમ થયું કે તેના ઉપચાર મારે મુંઝવું, અભક્ષ્ય તથા અપેય પદાર્થોનું પણ ભક્ષણ કરવું તે કેટલું અયોગ્ય છે ?

જે કે “શરીરમાચંચલુધર્મસાધનમ્” તે (શરીર) ધર્મમાં ગદગાર હોવાથી જેમ ગાડી ચલાવવા માટે એરંડ તૈલ પૈડાના મધ્ય ભાગમાં આપવું પડે છે. તેમ શરીરનું પણ સામાન્ય રીતે પોપણ કરવું તે દીક છે. કિંતુ તેના ઉપર હુંપણાની યુદ્ધિ રાખી તેને સાફ સાફ ખવાડવા વિગેરેમાં સમય ગાલી કાલક્ષેપ કરવો તે યોગ્ય નથી. અશુચિમય દેહની ભાવના ભાવવાથી શરીર સંજાંધિ અહંકાર રહેતો નથી. તેથી આત્મા અને દેહ જુદાં છે. એમ જણાય છે. તેમ જણાયાથી જ્ઞાન, ધ્યાન, તપસ્યા, પરોપકારાદિ કરવા યુદ્ધિ થઈ વાવત મુક્તિ સુખ પ્રાપ્ત કરાય છે. અત્ર મલિકુમારીએ પોતાના મિત્રોને બોધ આપવા કનક કુંવરીનો દેખાવ કર્યો હતો તે ખાસ જાણ્યો યોગ્ય છે.

છઠ્ઠી ભાવના સંપૂર્ણ.



સાતમી આશ્રવ ભાવના.

મનોવાકાય કર્માણિ, યોગાઃ કર્મ શુભાશુભમ્,
 યદાશ્રવંતિ જન્તૂનામ્, માશ્રવા સ્તેન કીર્તિતાઃ ॥૧॥
 મૈત્ર્યાદિ વાસિતં ચેતઃ, કર્મસૂતે શુભાત્મકમ્,
 કષાયવિષયા ક્રાન્તં, વિતનોત્ય શુભં પુનઃ ॥૨॥
 શુભાર્જનાય નિર્મિથ્યં, શ્રુત જ્ઞાનાશ્રિતં વચઃ;
 વિપરીતં પુનર્જેય, મશુભાર્જન હેતવે ॥૩॥
 શરીરેણ સુગુપ્તેન, શરીરી ચિનુતે શુભમ્;
 સતતારંભિણા જન્તુ ઘાતકેન શુભં પુનઃ ॥૪॥
 કષાય વિષયા યોગાઃ પ્રમાદા વિરતી તથા;
 મિથ્યાત્વમાર્ત્તરૌદ્રેચે—ત્યશુભં પ્રતિ હેતવે ॥૫॥

અર્થ—મન, વચન, અને કાયાના વ્યાપારને યોગો કહે છે.
 તે યોગદ્વારા પ્રાણીઓના શુભાશુભ કર્મ આવે છે તેથી તે શુભાશુભ
 કર્મને આશ્રવ કહેલ છે ? ૧

શુભ કર્મ અને અશુભ કર્મ કોને કહેવાં તે કહે છે.

મૈત્રી પ્રમોદ કષ્ટાદિ ભાવનાથી મન જ્યારે વાસિત થાય છે.
 ત્યારે શુભ કર્મ ઉત્પન્ન કરે છે. અને ક્રોધાદિ કષાયો તથા ઈંદ્રિયોના

વિષયથી મન બ્યારે વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે અશુભ કર્મ (ઉત્પન્ન કરે છે) વધારે છે. ૨

શ્રુતગ્ઝાન આશ્રિને જે સત્ય વચન બોલાય તે શુભ કર્મ પ્રાપ્તિ માટે થાય છે. અને તેથી એટલે જ્ઞાનથી વિરુદ્ધ અસત્ય વચન બોલાય તે અશુભ કર્મ પ્રાપ્તિ માટે થાય છે. ૩

શરીરને સારી રીતે (અશુભ કાર્યોથી) ગોપવવાથી જીવ શુભ કર્મનો સંચય કરે છે. અને નિરંતર પ્રાણીઓને ધાતક એવા આરંભથી જીવ અશુભ કર્મ એકઠાં કરે છે. ૪

કપાય, વિપય, યોગ, પ્રમાદ, અવિરતિ, મિથ્યાત્વ અને આર્ત-રૌદ્ર ધ્યાન આટલાં અશુભ કર્મના કારણો છે. ૫

વિવેચન—કર્મ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરવાના હેતુને આશ્રય કહે છે. કર્મના જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર, અંતરાય, એમ આઠ ભેદ છે. કેવાં કારણો મલવાથી ક્યાં કર્મો જન્મ્યા છે તેનું જ્ઞાન ચતુર્થ કર્મ ગ્રંથમાં આપેલ છે. તે અહીં સંક્ષેપમાં લખેલ છે.

જ્ઞાન (મતિજ્ઞાનાદિ) જ્ઞાની (સાધુ આદિ) અને જ્ઞાનનાં સાધન પુસ્તકાદિ તે પ્રતે વિપરીત આચરણ કરવાથી જેમકે તેની આગળ ભણેલ છતાં નથી ભણ્યો એમ કહી ગુણુ ઝોળવવા, વિનાશ ખુદ્ધિ કરવી, દ્વેષ

ધરવો, 'સાનીને ભોજન, પાણી, વસ્ત્ર, ઉપાશ્રયાદિ કોઈ આપતું હોય તેમાં વિદ્ય કરવું', આચાર્ય, ઉપાધ્યાયાદિનો અવિનય કરવો, અકાલ વેલાએ સ્વાધ્યાય કરવો, કાલ વેલાએ સ્વાધ્યાય ન કરવો, તથા પ્રાણી વધ, અસત્યવચન, ચૌર્યકર્મ, મૈથુન, પરિગ્રહમાં મમતા, રાત્રિભોજનાદિ સેવ્યાં વિગેરે જ્ઞાનાવરણીય કર્મબંધના હેતુ છે.

સમ્ભતિ તર્ક, અનેકાન્તજ્યપતાકાદિ પ્રમાણુભૂત શાસ્ત્ર ઓળવવાં તથા સમ્યક્ત્વવંતના દ્વંષણુ યોગ્યતાં કર્ણુચ્છેદ કરવો, નાસિકાછેદકરવો, નેત્ર જેચી લેવા, છદ્મા કાપવી, પ્રાણીવધાદિ કરવાં, અને પૂર્વોક્ત જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પણુ કારણો દશનાવરણીય કર્મના હેતુ છે.

યતઃ જ્ઞાનદર્શનયોસ્તદ્વ, તદ્દહેતૂનાં ચ યેકિલઃ
વિઘ્નનિહ્યવ પૈશૂન્યા, શાતનાવાતમત્સરાઃ ॥૧॥
તે જ્ઞાન દર્શનાવાર કર્મહેતવ આશ્રવાઃ ॥

માતા, પિતા, ધર્મીઆર્યાદિની ભક્તિ, ક્ષમા, કરણા, વ્રત, કપા-
યજ્ય, સુપાત્ર દાન, ધર્મમાં દહતા, બાલ, વૃદ્ધ, ઝલાન આદિનું વૈયાવચ્ચ,
જિનપૂજ, અકામનિર્જરા, શોચ, અને અજ્ઞાનતપ વિગેરે શાતાવેદનીય
કર્મનાં હેતુ છે. ઉપર કહ્યાથી વિપરીત એટલે માતપિતા ગુર્વાદિની
આશાતના, ક્રોધ, નિર્દયતા, અવ્રત, કપાય, કૃપણતા, ધર્મમાં પ્રમાદ
કરવો, હાથી, ઘોડા બળદ વિગેરેને નિર્દય રીતે મારવાં, લાંછન કર્મ

કરવાં, પોતે શોક કરવો, ખીજને શોક, દુઃખ ઉપજવવાં વિગેરે અશા-
તાવેદનીયનાં કારણો છે.

યદુક્ત—દુઃખ શોક વધાસ્તાપક્રંદને પરિદેવનમ્ ॥

સ્વાન્યોભયસ્થાઃ સ્યુરસદ્દેહ સ્યામી હ્રાશ્રવાઃ ॥૧॥

સન્માર્ગ ઉત્થાપન જેમકે “જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર મોક્ષદાતા નથી”
ઉન્માર્ગ પ્રરૂપણા, દેવદ્રવ્ય ભક્ષણ, અન્ય કોઈ ભક્ષણ કરનાર તરફ
ઉપેક્ષા (ખીન કાળજી) તીર્થંકર, જિનપ્રતિમા, શ્રુત, ધર્મ, સર્વ દેવો
તથા ચતુર્વિધ સંધની નિંદા કરવી, ઉત્કટ મિથ્યાત્વની પરિણતિ, સર્વજ્ઞ
સિદ્ધ અને દેવો નથી એમ કહેવું, ધાર્મિક પુરૂષોને કલંક આપવું,
અનર્થનો આગ્રહ કરવો, અસંયતિનું પૂજન કરવું, પૂર્વાપર વિચાર વિના
કાર્ય કરવું, ગુર્વાદિનું અપમાન કરવું વિગેરે દર્શનમોહનીય કર્મના હેતુ છે.

ઉક્તંચ—વીતરાગે શ્રુતેસંધે ધર્મે સર્વસુરેષુ ચ;

અવર્ણવાદિતા તોવ્ર મિથ્યાત્વ પરિણામિતા ॥૧॥

સર્વજ્ઞસિદ્ધદેવા પદ્મવો ધાર્મિક દૂષણમ્;

ઉન્માર્ગદર્શનાનર્થાગ્રહો સંયતપૂજનમ્ ॥૨॥

અસમીક્ષિતકારિત્વં ગુર્વાદિજ્વલમાનના ।

ઇત્યાદયો દ્વષ્ટિ મોહસ્યાશ્રવાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥૩॥

કષાયના ઉદયથી આત્માના જે તીવ્ર પરિણામ તથા સાધુપુરુષોની નિંદા કરવી, ધર્મ કરવા તત્પર થયેલાઓને વિદ્ધ કરવાં, મધુ, માંસ વિગેરેથી વિરત થયેલા પાસે તે વસ્તુઓના ગુણ વખાણવા, વિરતિ અને અવિરતીઓને વિદ્ધ કરવું, સંસારાવસ્થાના ગુણો કહેવા, ચારિત્રને દોષિત કહેવું, શાંત થયેલા કષાય નોકષાયની ઉદીરણા કરાવવી, આ સર્વે ચારિત્રમોહનીયના બંધના કારણો છે.

કષાયોદયતસ્તીવ્રઃ પરિણામોય આત્મનઃ ॥

ચારિત્રમોહનીયસ્ય સઆશ્રવ ઉદીરિતઃ ॥૧॥

સાધૂનાંગર્હણા ધર્મોન્મુલ્લાનાંવિવિઘ્નકારિતા ॥

મધુમાંસ વિરતાના મવિરત્યભિવર્ણનમ્ ॥૨॥

વિરતાવિરતાનાંચાંતરાયકરણંમુહુઃ ॥

અચારિત્ર ગુણાખ્યાનં તથા ચારિત્ર દૂષણમ્ ॥૩॥

કષાયનોકષાયાણા મન્યસ્થાનામુદીરણમ્ ॥

ચારિત્રમોહનીયસ્ય સામાન્યેનાશ્રવા અમી ॥૪॥

મસ્કરી, કામ પ્રદાપ્ત થાય તેવી ચેષ્ટાઓ, વારંવાર હસવું, ખડુ પ્રલાપ, અને દીનવચન વિગેરે હાસ્યમોહનીયના હેતુ છે.

દેશ, વિદેશ આદિ જોવાની ઉત્સુકતા, ચિત્ર કાઢવાં, રમવું, ખેલવું, અન્યના ચિત્તને હરણુ કરી લેવું એટલે પોતાને આધીન કરવું, આ રતિમોહનીયના હેતુ છે.

ધર્મ્યાં, પાપમાં રક્તતા, ખીજના આનંદનો નાશ કરવો, દુષ્કર્મમાં અન્યને ઉત્સાહી કરવા, વિગેરે અરતિમોહનીયના આશ્રવ છે.

પરને શોક કરાવવો, પોતે શોક કરવો, રૂદન કરવું વિગેરે શોક મોહનીયના આશ્રવો છે.

સ્વયં ભયવાળું થવું, અન્યને ભય પમાડવો, ત્રાસ આપવો, અને નિર્દયપણું કરવું. તે ભય મોહનીયનાં કારણો છે. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકાર્ષ ચતુર્વિધ સંઘના અપવાદ બોલવા, જુગુપ્સા કરવી, સારા આચારોની નિંદા કરવી, આ જુગુપ્સા મોહનીય કર્મજંઘના હેતુ છે. ધર્મ્યાં જુહું વચન બોલવું, વક્તા રાખવી, પરસ્પરી લપટતા વિગેરે સ્ત્રીવેદના કારણો છે. પોતાની સ્ત્રીમાં સંતોષ, ધર્મ્યાં નહી કરવાપણું, કપાયની મંદતા (ગ્રાગ્રા) સરલતા, શીયળ પાલન; આદિ પુરૂષ વેદના કારણો છે. સ્ત્રી પુરૂષ સંગ્રાધિ કામ સેવા, તીવ્રકપાય, અતિવિપયાસકિત, સતી સ્ત્રીઓના વ્રત ભંગ કરવાપણું. ઇત્યાદિ નપુંસક વેદ બંધનનાં કારણો છે. પંચેન્દ્રિય પ્રાણીનો વધ, ઘણો આરંભ, ઘણો પરિશ્રમ, નિર્દયત્વ, માંસ ભોજન, દંઢ વૈરરા ખવાપણું, રૌદ્ર ધ્યાન, મિથ્યાત્વ, અનંતાતુ બંધી કપાય, કૃષ્ણ લેશ્યા, નીલ લેશ્યા, કાપોત લેશ્યા, અસત્ય ભાષણ, પરદ્રવ્યનું હરણ, વારંવાર મૈથુન સેવવું અને ઇન્દ્રિય પરાધીનતા ઇત્યાદિ નરક આયુષ્ય બંધના આશ્રવો છે.

યન્ન્યગાદિ-પંચેન્દ્રિય પ્રાણિવધો વદ્ધારંભ પરિગ્રહૌ ॥
 નિરનુગ્રહતા માંસભોજનં સ્થિર વૈરતા ॥૧॥
 રૌદ્રધ્યાનં મિથ્યાત્વાનંતા નુબંધિકષાયતા ॥
 કૃષ્ણનીલકાપોતાશ્ચ લેશ્યા અનૃત માપણમ્ ॥૨॥
 પરદ્રવ્યાપહરણં મુહુર્મૈથુન સેવનમ્ ॥
 અવશેન્દ્રિયતાચેતિ નરકાયુપ આશ્રવાઃ ॥૩॥

ઉન્માર્ગનો ઉપદેશ, સન્માર્ગનો નાશ, હૃદયની મૂઢતા, આર્ત
 ધ્યાન, કરેલ પાપનું છુપાવવાપણું કપટ, આરંભ, પરિગ્રહ, અતિચાર
 સહિત શીયળ વ્રત, નીલ તથા કાપોત લેશ્યા અને અપ્રત્યાખ્યાના
 વરણીય કપાય આદિ તિર્થંથ (ગનાવરના) આયુષ્ય બંધનના કારણો છે-

યદવાચિ-ઉન્માર્ગદેશના માર્ગપ્રણાશો મૂઢ ચિત્તતા ॥
 આર્તધ્યાનં સશલ્યત્વં માયારંભ પરિગ્રહૌ ॥૧॥
 શીલવ્રતે સાતિચારો નીલકાપોતલેશ્યતા ॥
 અપ્રત્યાખ્યાન કષાયાસ્તિર્યાગાયુપ આશ્રવાઃ ॥૨॥

અહ્ય આરંભ, અહ્ય પરિગ્રહ, સ્વાભાવિક નમ્રતા, સરસતા,
 કાપોત અને પીત લેશ્યા, ધર્મ ધ્યાનમાં પ્રીતિ પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય
 કપાય, મધ્યમ પરિણામ, સંવિભાગ કરવાપણું, દેવગુણનું પૂજન,

સન્નતને માન આપવાપણું, પ્રિય બોલવું, સુખે બોધ કરી શકાય
અથવા સમજાવી શકાય તેવી શુદ્ધિ અને લોક સમૂહમાં મધ્યસ્થપણે
રહેવાપણું. ત્રિગેરે મનુષ્ય આયુષ્ય બંધના હેતુ છે.

આહત્ત—અલ્પૌપરિગ્રહારંભૌ સહજેમાર્દવાર્જવે ॥

કાપોતપીતલેશ્યાત્વં ધર્મધ્યાનાનુરાગિતા ॥૧॥

પ્રત્યાખ્યાન કપાયત્વં પરિણામશ્ચ મધ્યમઃ ॥

સંવિભાગ વિધાયિત્વં દેવતાગુરુ પૂજનમ્ ॥૨॥

પૂર્વાભાષપ્રિયાભાષૌ સુલ્લપ્રજ્ઞાપનીયતા ॥

લોકયાત્રાસુમાધ્યસ્થં માનુષાયુપઆશ્રવાઃ ॥૩॥

સરાગ સંજ્ઞ, દેશવિરતિ, અકામ નિર્જરા, ઉત્તમ પુરુષની
સંગતિ, ધર્મશ્રવણ, સુપાત્રદાન, તપશ્ચર્યા, શ્રદ્ધા રત્નત્રય (જ્ઞાન દર્શન
આરિત્ર) ની આરાધના, મરણ સમયે પીત અને પદ્મ લેશ્યાની પરિણુતિ
જ્ઞાતપ, શુભ પરિણુતિ પૂર્વક અગ્નિ પાણી આદિમાં મૃત્યુ, હેતુ
આદિ વિના સમજ્યે સામાયિકાદિ દેવ આયુષ્ય બંધન કરવાનાં કારણો છે.

યદ્રાહુ—સરાગસંયમો દેશસંયમો કામનિર્જરા ॥

કલ્યાણમિત્રસંપર્કો ધર્મશ્રવણશીલતા ॥૧॥

પાત્રેદાનં તપઃશ્રદ્ધા રત્નત્રયાવિરાધના ॥

મૃત્યુકાલે પરિણામો લેશ્યયોઃ પદ્મપીતયોઃ ॥૨॥

બાલંતપોમ્નિતોયાદિ સાધનોહંબનાનિચ ॥

અવ્યક્ત સામાયિકતા દેવસ્યાયુષ આશ્રવા ॥૩॥

મન, વચન, કાયાનું વક્રપણું, બીજને ઠગવાપણું માયા પ્રયોગ, મિથ્યાત્વ પૈશુન્ય, ચલચિત્તા, વસ્તુઓમાં સેળભેળ કરવાપણું, જુઠી સાક્ષી ભરવી, પરના અંગોપાગાદિ કાપવાં, મંત્રો, પાંજરાંઓ બનાવવાં, કુડાતોલાં માપાં બનાવવાં અન્યની નિંદા અને સ્વપ્રશંસા કરવી, હિંસા, અસત્ય ચોરી, મૈથુન, આરંભ મહા પરિચ્છેદ, કઠોર અને અસમ્યતાવાળાં વચનો, બહુ બોલવાપણું, આક્રોશ કરવો, બીજના સૌભાગ્યનો ક્ષય કરવો, કામણુ દુઃખણુની ક્રિયા કરવી, કુતુહલ, અન્યની હાંસી, વિંટબના કરવી, વેસ્ત્રા પ્રમુખ નીચ સ્ત્રીઓનું પોષણ, દાવાનલ આપવો, દેવ આદિના બ્રહ્માનાથી વસ્તુ લેઈ પોતે ભોગવવી. ઉત્કટ કપાય, જીન મંદિર, ઉપાશ્રય આરામ અને પ્રતિમાદિનો વિનાશ કરવો, અને અંગાર પાડવા વિગેરે પાપ ક્રિયા કરવી છત્યાદિ અશુભ નામ કર્મ બંધના હેતુ છે.

અશુભનામ કર્મનાં કારણોથી ઉલટી રીતે જે વર્તવું તે તથા સંસારથી બચ પામવો, પ્રમાદની ઓછાશ, સદ્ભાવ અર્પણ, ક્ષમાદિ ગુણોની વૃદ્ધિ, ધર્મ પુરૂષના દર્શનથી હર્ષ તથા તેના સત્કારાદિ ક્રિયા કરવાપણું, પરાપકાર રસિકતા છત્યાદિ શુભ નામ કર્મનાં કારણો છે.

અરિહંત, સિદ્ધ, ગુરુ, સ્થવિર, બહુશ્રુત, ગન્ધ, શ્રુતમાન, અમે તપસ્વીઓની ભક્તિ કરવાપણું, આવશ્યક અને શીયલને વિષે અપ્રમાદ, વિનીતપણું, જ્ઞાનાભ્યાસ, તપસ્યા, ત્યાગપણું, વારંવાર ધ્યાન, શાસનની પ્રભાવના, સંઘમાં શાંતિ કરવી, સાધુઓનું વૈયાવચ્ચ કરવું, અપૂર્વ જ્ઞાન ગ્રહણ, અને વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વ આ વીશસ્થાનકોનું મન, વચન, કાયાથી સેવન કરવાથી તીર્થંકર નામ બંધાય છે એટલે વીશસ્થાનક તીર્થંકર નામ કર્મ બંધ હેતુ છે. જ્ઞાતિ, લાભ, કેલ, ઐશ્વર્ય (કંકુરાઈ) બલ, રૂપ, તપ, શ્રુતાદિ સંપત્તિ યુક્ત છતાં મદરહિતપણું, નિરંતર ભણવા ભણાવવામાં રૂચિપણું અર્થાત્ સ્વયંભણે બીજને ભણાવે, ભણાવવામાં પોતે શક્તિવાળો ન હોય છતાં બીજ ભણનાર તથા ભણાવનારનું બહુમાન, અનુમોદન, સ્તુતિ, સહાય કરવાપણું તથા અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, જૈન મંદિર તથા બીજ પણ જે ગુણથી વૃદ્ધ હોય તેની ભક્તિ બહુમાન કરવું, મનવચન, કાયાથી એમનો વિનય કરવો, તથા આગલ કહેવાતાં નીચ જોતના કારણોથી વિપરીત કારણો આ બધાં કારણો ઉચ્ચ જોત્ર બંધનતાં છે.

ઉચ્ચ જોત્રનાં કહેલ કારણોથી-વિરૂદ્ધ કારણો એટલે પરની નિંદા અવજ્ઞા, હાંસી, સારા-શુણ્ણનો-સ્થાપ-કરવો, હોય કે ન હોય તેવા મુણ્ણ દોષ કહેવા, આત્મ (પોતાની) પ્રશંસા, સદ્ અસદ્ ગુણનું કહેવું, પોતાના

વિગેરે દાંડવા, જાતિ લાભ આદિનો ગર્વ કરવો વિગેરે નીચ ગોત્રનાં હોય છે.

જિન પૂજનો નિષેધ, હિંસાદિપાપમાં તત્પરતા, સાધુઓને ભોજન-જનન, ઉપાશ્રય, ઉપધિ, આપધાદિ આપનારને અટકાયત કરવી, ભોગ ઉચ્છેદન, મંત્ર પ્રયોગ પરની શક્તિનો નાશ કરવો વિગેરે અંતરાય કર્મ જન્મેના આશ્રવો છે આ પ્રમાણે કર્મબંધના કારણે સમગ્ર તેથી મુક્ત થવા મારે આશ્રવ ભાવનાને પુનઃ પુનઃ યાદ કરો ? કુચુરે જોડેલા અને કુચુરથી પ્રેરાયેલા આશ્રવો મોક્ષમાર્ગનો ત્યાગ કરી દુષ્ટ ક્રિયા વડે અસરની વૃદ્ધિ કરે છે. વિપયને વશ થયેલા છવે આ લોક અને જ્ઞાનમાં કર્મ વિપાકથી અતિ વિસ્તાર પામેલા હજારો દુઃખો સહ્યે છે જેમ ચોતરફથી આવતા પાણીથી તળાવ તુરત ભરાઇ જાય છે તેમ ચોતરફથી આવતાં કર્મો વડે આત્મા પણ કર્મથી ઘેરાઈ અતિ અકલ્પતા પામે છે. વિપયને વશ થયેલા પ્રાણીઓ કપાયથી વ્યાપ્ત થઈ અસરકારકમાં જાય છે. અને અનંતીવાર જન્મ, જરાં, મરણની ઘટ યાત્રામાં જમ્યા કરે છે.

હાથી, માછલું, જમર, પતંગ અને હરણુ આદિ ખિચારાં અનેક પ્રકારની વેદના સડન કરે છે જ્યારે તે એક એક ઇંદ્રિયના વિપયને વશ થઇ ક્રિયાનાઓ પામે છે તો જે પ્રાણીઓ પાંચે ઈંદ્રિયોને આધીન થઇ જાય છે તેમની શી સ્થિતિ થશે ? મન વચન કાયાએ કરી ચંચળ

અથેસો જીવ પાપ રૂપ કાલ્પનાં લેવાય છે માટે પંડિત પુરૂષોએ સમતા ધારણ કરીને આત્મ ગુણનો લોપ કરનાર આશ્રવનો બચ કરવા સંતત્ર પ્રયત્ન કરવો?

સાતમી ભાવના સંપૂર્ણ.

આઠમી સંવર ભાવના.

સર્વેષામાશ્રવાણાંતુ નિરોધઃસંવરઃસ્મૃતઃ ॥

સપુનર્મિદ્યતેદ્વેષા દ્રવ્યભાવ વિભેદતઃ ॥૧॥

યઃકર્મપુઙ્ગલાદાનચ્છેદઃસદ્રવ્યસંવરઃ ॥

ભવેતુક્રિયાત્યાગઃ સપુનર્ભાવ સંવરઃ ॥૨॥

અથ —પૂર્વે સાતમી ભાવનામાં કહેલા આશ્રવોનો નિરોધ કરવો (આવતાં અટકાવવાં) તેને સંવર કહે છે. તે સંવર દ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકારે છે. ૧

આશ્રવદ્વારોવડે ગ્રહણ કરતાં કર્મપુણ્યોના આદાન (ગ્રહણ) ને બંધ કરવું તે દ્રવ્ય સંવર કહેવાય છે. અને ભવના હેતુભૂત આત્મ-વ્યાપારરૂપ ક્રિયાનો ત્યાગ કરવો તે ભાવ સંવર કહેવાય છે. ૨

વિવેચન—જેમ સરોવરમાં પાણી આવવાના રસ્તાઓ ખુલ્લા હોવાથી તે દ્વારા પાણી અંદર આવે છે, અને તે દ્વારા બંધ હોય તો તે પાણી આવતું અટકે છે. અથવા મહોટા રાગમાર્ગમાં ધણી આરણ્યાવાળું ખુલ્લું ઘર હોય તે દ્વારાથી તેમાં ધુળ રજ ભરાય છે. અને જે આરણ્યા બંધ હોય તો ધુળ ભરાતી નથી, અથવા તો છિદ્રયુક્ત વડા-શુમાં પાણી ભરાઈ જાય છે. કિંતુ છિદ્ર બંધ હોય તો ભરાતું નથી. તેમ અહીંપણ અદાર પાપ સ્થાનરૂપ રસ્તાઓથી જીવરૂપ સરોવરમાં પાપરૂપ પાણી આવે છે, અને તે પાપ સ્થાનરૂપ માર્ગ બંધ કરવાથી પાપ આવતું અટકે છે. તથા સંસારરૂપ મહોટા રાગમાર્ગમાં રાગ દ્વેષ રૂપ દ્વારાથી કર્મરૂપ ધુળ રજ ભરાય છે. પણ જે રાગ દ્વેષરૂપ દ્વાર બંધ કરેલ હોય તો કર્મરૂપ રજ ભરાતી નથી. તેમજ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય અને યોગાદિ આશ્રયરૂપ છિદ્ર ખુલ્લું હોય તો વડાણરૂપ જીવમાં કર્મ જલ ભરાઈ જાય છે. અને તે મિથ્યાત્વાદિ છિદ્ર બંધ કરેલ હોય તો કર્મ દ્રવ્યો પેશી શકતાં નથી. અર્થાત્ કર્મને આવવાનાં આશ્રય દ્વારને રોકનાર સંવર કહેવાય છે. હવે આશ્રવને રોકવાનો ઉપાય બતાવે છે.

જે જે ઉપાયથી જે જે આશ્રવનો રોધ થાય તે તે આશ્રવ રોધવા માટે શુદ્ધિવંત જનોએ તે તે ઉપાયો યોગ્યતા પ્રયત્ન કરવો. જેમકે ક્ષમાવડે ક્રોધને, નમ્રતાવડે અભિમાનને, આર્જવ (સરસતા)

વડે માયાને, અને સતોપવડે સમુદ્ર જેવા દુસ્તર લોખને રોધી દેવા (રોકવા) અર્થાત્ તે તે સદ્ગુણોવડે ક્રોધાદિ ચારે વિપય કપાયોનો વિનાશ કરવો. અસંયમ એટલે ઇન્દ્રિયોની સ્વચ્છંદ પ્રવૃત્તિથી વૃદ્ધિ પામેલા વિપ (જેર) તુલ્ય વિપયોને પડિત જનોએ અખંડ સંયમવડે (નિતેન્દ્રિયપણે) દૂર કરવા. અર્થાત્ સંયમવડે વિપય તથા અવિરતિનો નિગ્રહ કરવો. મન, વચન, કાય (તણ) શુભિવડે દુર્નૈય અને અધમ મન વચન કાયાના યોગોને છતિ લક્ષ સંવર માર્ગમાં પ્રયત્નશીલ થવું. અપ્રમાદથી પ્રમાદને તથા સાવધ યોગોને અને અવિરતિને પણ કબજે કરવી. સમ્યક્ત્વવડે હલકદામદ (મિથ્યાત્વ) નો રોધ કરવો. અને શુભ વિચારોમાં ચિત્તને સ્થિરતા કરાવીને આર્તશૌરધ્યાનનો નિગ્રહ કરવો.

પૂર્વોક્ત ગુણોને સંક્ષેપમાં જણાવે છે. નિર્દોષ + રત્નવચીનું આરાધન કરવું, વિપય વિકારને દૂર કરવા, નિષ્કપાય થવું, પુદ્ગલ મમતા ત્યાગી વૈરાગ્યનો આદર કરવો, શુદ્ધ મનથી તપ, જપ, વ્રત નિયમોનું સેવન કરવું, મહા શુણ્યાણું નિર્મલ બ્રહ્મચર્ય પાળવું, સદ્-ગુરુ ઉપદેશને નિધાન પેડે સાચવી રાખવો ! અને જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માની ખીલાણુ કરવી. આવાં કારણોથી આશ્રવોનો રોધ કરવાથી પવિત્ર જિન વચનમાં શ્રદ્ધાયુક્ત થઈ શુદ્ધ કરણીથી ભવસમુદ્ર તરીને મોક્ષ મહેલમાં

+ જ્ઞાન, દર્શન, આરતિ.

ખેડોંયાય છે. માટે સંવર ભાવનાનું વારંવાર રટણ કરી કર્મબંધ રોક-
ચાનાં કારણોને જાત્રિયામાં લાવી સંવર પ્રાપ્ત કરી મુક્તિ સુખ મેલવો ?

આઠમી ભાવના સંપૂર્ણ.

નવમી નિર્જરા ભાવના.

સંસારબીજભૂતાનાં કર્મણાંજરણાદિહ ॥

નિર્જરાસાસ્મૃતાદ્દેશ સકામાકામવાર્જિતા ॥૧॥

• જ્ઞેયાસકામાયમિના મકામાત્વન્યદેહિનામ્ ॥

કર્મણાંફલવત્પાકો યદુપાયાત્સ્વતોપિહિ ॥૨॥

સદૌષમપિદીપ્તેન સુવર્ણવન્દિનાયથા ॥

તપોઞ્જિનાતપ્યમાનસ્તથાજીવોવિશુદ્ધ્યાતિ ॥૩॥

અર્થ—સંસારના બીજ (હેતુ) ભૂત કર્મોનું (આત્મ પ્રદેશોથી)
જરવું થતું હોવાથી તેને નિર્જરા કહી છે તે નિર્જરા “સકામ નિર્જરા
અને અકામ નિર્જરા” એમ બે પ્રકારે કહેલ છે. ૧

આ સકામ નિર્જરા સાધુઓને હોય છે અને અકામ નિર્જરા
બીજાં (એકેન્દ્રિયાદિ) પ્રાણીઓને હોય છે. કારણ કે કર્મોનો પાક પણ

ફળની મારક એક સ્વાભાવિક અને ખીજો ઉપાયથી એમ બે પ્રકારે હોય છે. ૨

જેમ દોષ (મેલ)વાળું પણ સોનું દેદીપ્યમાન અગ્નિમાં નાંખવાથી તેના વડે શુદ્ધ થાય છે, તેમ જીવ પણ (કર્મોએ કરી દોષવૃક્ષ છે છતાં) તપસ્યાશ્રય અગ્નિવડે તપતો શુદ્ધ થાય છે. ૩

વિવેચન—પૂર્વે ભેળું થયેલું સરોવરનું પાણી સૂર્યના ક્રિસ્ત કીરણોથી જેમ સુકાઈ જાય છે, તેમ પૂર્વે બાંધેલાં સર્વ કર્મો વણ્ણ-ર્યાથી સુકાઈને ક્ષય પામે છે જેમ વૃદ્ધિ પામેલ અછૂર્ણાદિ દોષ લાંચી કરવાથી નાશ પામે છે, તેમ તપથી પૂર્વે એકાં કરેલ કર્મો નાશ પામે છે. જેમ મહોટાં વનથી હણાયેલ વાદળનો નથ્યો વિખેરાઈ જાય છે, પ્રચંડ અગ્નિથી મહા વનખંડ બધી ભસ્મ થાય છે, તેમ તપસ્યાથી કર્મો વિખેરાઈ છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે. આ તપ-જીવન અને જી અભ્યંતર એમ બાર પ્રકારનો છે.

—યદુક્તં=

૧ ૨ ૩
અનશનમૌનોદયં વૃત્તેઃસંક્ષેપગંતથા ॥

૪ ૫ ૬
રસત્યાગસ્તનુક્લેશો લીનતેતિવહિસ્તપઃ ॥૧॥

૭ ૮ ૯ ૧૦
પ્રાયશ્ચિત્તવૈયાવૃત્યં સ્વાધ્યાયોવિનયોપિચ ॥

૧૧ ૧૨
વ્યુત્સર્ગોથશુભધ્યાનંષોદેત્યાભ્યંતરંતપઃ ॥૨॥

એટલે ૧ ઉપવાસાદિ તપ કરવો તે અનશન, ૨ ઓછું ખાવું તે ઉણાદરિકા, દ્રવ્યનો સંક્ષેપ કરવો તે ૩ વૃત્તિ સંક્ષેપ, ૪ રસવાણી (ઘૃતાદિ) વસ્તુઓનો ત્યાગ તે રસત્યાગ, લોચાદિ કષ્ટ સહન કરવાં તે ૫ કાયકક્રેશ, અને શરીરનાં અંગોપાંગ સંકોચી રાખવાં તે ૬ સંલીનતા-આ છ બાહ્ય તપના ભેદ છે. ૧ ખાસ કરીને આ તપથી દ્વિદ્યોપર સંયમ સારી રીતે આવી જાય છે. નિર્જરા માટે બાહ્ય તપથી અભ્યંતર તપ વિશેષ અગત્યનો છે તે ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે.

કરેલ પાપનું પ્રાયશ્ચિત (આલોચણ) અધિકારી વડીલ ગુરૂ પાસે ત્રિશ્વાતાપપૂર્વક લેવું તે ૧ પ્રાયશ્ચિત, બાલ, વૃદ્ધ, ગ્લાન, તપસ્વીની ભક્તિ કરવી તે ૨ વૈયાવૃત્ય (વૈયાવચ્ચ) પુસ્તક ભણવું ચિંતન ચર્યાદિ કરવાં તે ૩ સ્વાધ્યાય, વડીલ ગુર્વાદિને યોગ્ય રીતે માન આપવું ૪ વિનય, કર્મ ક્ષય કરવા કાયોત્સર્ગ (કાઉત્સર્ગ) કરવો તે ૫ વ્યુત્સર્ગ (ઉત્સર્ગ) અને ધર્મ તથા શુકલ ધ્યાન ધ્યાવાં તે ૫ શુભધ્યાન અભ્યંતર તપમાં પણ ધ્યાન તપ શિરોમણિ છે. કારણ કે ધ્યાન તપ કરનારા

મુનિવરો + પ્રભૂતકાલનાં એકદાં કરેલાં કર્મો પણ એક ક્ષણમાં નિર્જરી નાંખે છે.

આ તપથી કઠોર કર્મ કરવાવાળા મહાત્મા દૃઢ પ્રહારી જેવાઓ પણ કર્મ ક્ષય કરી અક્ષય પદ પામ્યા છે માટે સંસારથી મુક્ત થવા નિર્ગર્શભાવના નિરંતર યાદ કરવી.

નવમી ભાવના સંપૂર્ણ.



દશમી ધર્મ સુઆખ્યાત ભાવના.

સ્વાખ્યાતઃ સ્વલુધર્મોયં ભગવદ્વિજિનોત્તમૈઃ ॥

યં સમાલંબમાનો હિ નમજ્ઞેદ્ભવસાગરે ॥૧॥

સંયમઃ સૂનૃતં શૌચં બ્રહ્માર્કિચનતાતપઃ ॥

ક્ષાંતિર્માર્દિવમૃજુતા મુક્તિશ્વદશધાસતુ ॥૨॥

અર્થ—સર્વજ્ઞ ભગવાન તીર્થકરોએ આ ધર્મ ધણીજ સારી રીતે કહેલ છે. કે જે દુર્ગતિમાં પડવાના ભયથી તે ધર્મનું આલંબન કરનારો ભવસુદ્રમાં હુપતો નથી. ૧

તે ધર્મ સંયમ, સત્ય, શૌચ, બ્રહ્મચર્ય, અક્રિંચનતા (નિર્મમત્વ) તપ, ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા, અને નિર્લોભપણું, એમ દશ પ્રકારે છે. ૨

+ ધણાં.

વિવેચન—ધર્મના પ્રભાવથી કલ્પવૃક્ષ, કામધેનુ, ચિતામણિ રતનાદિ મનોવાંચિછત કૃણ આપે છે અને તેહીજ કલ્પ વૃક્ષ આદિનું અધર્મિષ્ઠ મનુષ્યોને દર્શન માત્ર પણ થતું નથી. મહાન હુઃખ રૂપ સમુદ્રમાં પડતાં પ્રાણીઓને નિરંતર નશ્ક રહેવાવાજો અને બધું સમાન અતિપિય એક ધર્મજ રક્ષણ કરે છે. સમુદ્ર પૃથ્વીને બોળા દેતો નથી અને વર્ષાદ પૃથ્વીને તૃપ્ત કરે છે તે કૃપા માત્ર નિશ્ચયથી ધર્મનીજ છે. અગ્નિ અને વાયુ ઉપદ્રવ કરતા નથી, આ અચિંત્ય મહિમાનું કારણ ધર્મજ છે. વિશ્વના આધાર ભૂત પૃથ્વી આલંબન અને આધાર વિના રહી શકે છે. તેમાં ધર્મ વિના ખીજું કોઇપણ કારણ નથી. સૂર્યને ચંદ્ર પણ આ જગત્તા ઉપકારે માટે ઉદય પામે છે. તે પણ ધર્મની આગાથીજ થાય છે. આ ધર્મ જેને ભાઈ ન હોય તેને ભાઈ સમાન છે મિત્ર ન હોય તેને મિત્ર સમાન છે, અનાથનો નાથ છે. તેમજ સર્વનું હિત કરનાર છે. જેઓએ ધર્મનું શરણ લીધું છે તેઓને રક્ષસ, યક્ષ, સર્પ વ્યાધિ, વ્યાલ, અગ્નિ અને ઝેર પ્રમુખ હુઃખ આપવાને અથવા છુર કરવાને સમર્થ થતા નથી. ધર્મ નરક અને પાતાલમાં પડતાં જીવોનું રક્ષણ કરે છે. યાવત્ ઉપમા રહિત સર્વજીવણાના વૈભવને પણ પ્રાપ્ત કરાવનાર ધર્મજ છે.

કટકારી દશા ભોગવવાનાં સમયે પિતા, માતા, બ્રાતા, અને પુત્ર પણ જ્યારે અહિત કરવા ઉદ્યમ કરે છે. સૈન્યપણ દીન થઈ જાય

છે, અને જીવ બલ પણ નકામું થાય છે ત્યારે ધર્મ રૂપ સજ્જન
જગતનું હિત કરવા સજ્જ થાય છે, વિશાળ રાજ્ય, પ્રિય સ્ત્રી,
આલ્હાદકારી પુત્રના પણ પુત્ર, સુંદર રૂપ, સરસકવિત્વશક્તિ, સ્વર
માધુર્ય, આરોગ્યપણું, ગુણગ્રાહ્યયુક્તિ સજ્જનપણું, અને સદ્યુક્તિ
રૂપ ફક્તો ધર્મથીજ મલે છે.

સમ્યગ્ દર્શનનો દરવાજો, પંચમહાવ્રતરૂપસાધનયુક્ત, બાર
અંગવાન, જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વોનો ઉપદેશક, સંસારતારક, અને
મોક્ષ પ્રાપક (પ્રાપ્ત કરાવનાર) એવો શ્રી પરમોપકારી તીર્થંકર પ્રભુએ
કહેલો ધર્મ છે. ૧ આ પ્રમાણે ધર્મ ભાવનાનું ચિંતન કરનાર પ્રાણી
ધર્મ માર્ગથી બ્રહ્મ ન થતાં ધર્મમાં દૃઢ થઈ શીવપદ મેળવે છે.

દશમી ભાવના સંપૂર્ણ.



અગ્યારમી લોક ભાવના.

કટિસ્થિરવૈશાખ સ્થાનકસ્થનરાઠાતિમ્ ॥

દ્રવ્યૈઃપૂર્ણસ્મરેલ્લોકં સ્થિત્યુત્પત્તિવ્યયાત્મકૈઃ ॥૧॥

લોકોજગત્રયાકીર્ણો ભુવઃસપ્તાત્ર વોદિતાઃ ॥

ઘનાંમોધિમહાવાત તનુવાતૈર્મહાબલૈઃ ॥૨॥

વેત્રાસનસમોધસ્તા ન્મધ્યંતોઙ્ગહરીનિમઃ ॥

અગ્રેમુરજસંકાશો લોકઃસ્યાદેવમાકૃતિઃ ॥૨॥

નિષ્પાદિતોનકેનાપિ નદૃતઃકેનચિચ્ચસઃ ॥

સ્વયાંસિદ્ધોનિરાધારો ગગનેર્કિત્વવસ્થિતઃ ॥૪॥

અર્થ—અન્ને હાથ કેડ ઉપર રાખી, અન્ને પગ પહોળા કરી ઉભેલા મનુષ્યની આકૃતિ જેવો તથા સ્થિતિ, (દ્રૌવ્ય) ઉન્નતિ, અને વ્યથ (નાશ) ધર્મવાળા છ દ્રવ્યોથી પૂર્ણ ચૈત્ત રજ્જુ પ્રમાણુ લોકને ચિંતવે. ૧

આ લોક ત્રણે જગત્થી વ્યાપ્ત છે. (અધોલોકમાં રહેલી નરકની) સાત પૃથિવીઓ મહાન્ અલિષ્ઠ એવા ધનાંભોધિ (ધટ્ટ જામેલજલ) થી મહાવાત (ધટ્ટ જામેલવાયુ) થી, તથા તત્તુ (પાતળા) વાયુથી નીચે નીચે વિંટાએલી છે. ૨

આ લોક અધોભાગમાં વેત્રાસન (નીચે વિસ્તારવાળો અને ઉપર ઉપર સંકોચતી આકૃતિવાળો) ના આકાર જેવો છે. મધ્ય ભાગમાં આલરની આકૃતિ જેવો છે. અને ઉપરના ભાગમાં મુરજ (ઢાલક વાદ્ય વિશેષ) ના આકાર સરીખો છે. આવી આકૃતિવાળો લોક છે. ૩

ઉપર કહેલ લોકને કોઇએ ઉત્પન્ન કર્યો નથી. તેમજ કોઇએ

તેને પકડી (ધારી) રાખ્યો નથી, કિંતુ તે તો સ્વયંસિદ્ધ અને નિરાન-
ધાર (આધાર વિના) આકાશમાં રહેલ છે. ૪

વિવેચન—ચૌદ રાજપ્રમાણુ ઉંચો અને કેડે હાથ દાઢેલા પહોળા પગ કરી ઉભેલા પુરૂષના આકારવાલો આ લોક છે. તેમાં કમર નીચે અધોભાગમાં નીચે નીચે જતાં વિસ્તાર પામેલી (છત્રાકારે) રત્નપ્રભાદિક સાત રાજપ્રમાણુ સાત નારક પૃથ્વી છે. મધ્યમાં કંદોરાને સ્થાને એક રાજપ્રમાણુ વિસ્તારવાલો તિર્યગ્લોક છે. તેમાં મનુષ્ય અને જ્યોતિષી છે. ઉપર ભાગમાં પેટ તથા મુખને સ્થાને પાંચ રાજપ્રમાણુ આર દેવલોક ગૈવેયક અને અનુત્તર વૈમાન છે. તથા સર્વથી ઉપર લોકને છેડે એટલે કપાળ સ્થાને એક રાજપ્રમાણુ સિદ્ધસ્થાન મુકુટતુલ્ય છે. આ લોકમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય કાલ, પુદ્ગલાસ્તિકાય તેમજ જીવ એમ છ દ્રવ્યો રહેલાં છે. ભવિતવ્યતાએ કાલ, ઉદય અને સ્વભાવાદિ ભાવયોગથી કર્મની સહાયલક્ષને નચાવેલા જીવ, પુદ્ગલો અનેકરૂપો કરી આ લોકમાં વૃત્ય. (ભ્રમણ) કરતા હોવાથી જીવ તથા પુદ્ગલોનું આ એક નાટ્યસ્થાન છે. રંગભૂમિ છે. એમાં મહા યોગીઓ પણ હોય છે અને અધમ પ્રાણીઓ પણ હોય છે. દેવલોકમાં દેવો આનંદ માણે છે. ત્યારે નારકી જીવો નરકમાં દુઃખ પામે છે. મનુષ્ય લોકમાં તિર્યચ અને મનુષ્ય છે. દેવલોકમાં દેવો છે.

x અસંખ્યાત કોટી કોટી જોજન પ્રમાણુ એક રાજ જાણવું.

નારક ભૂમિમાં નારક જીવો અને અસુર દેવ હોય છે. સર્વ કર્મ રહિત જ્યારે પ્રાણી થાય છે ત્યારે સિદ્ધસ્થાનમાં પહોંચી અનંતકાળ પર્યંત આનંદમાં નિવાસ કરી રહે છે. આ લોકમાંથી અનેક અનુભવો લઈ શકાય છે. કેમકે તેનું કોઈક સ્થલ જુઓ તો દેવતાઓના મણિમય મંદિરોથી શોભતું છે, અને કોઈક સ્થલ મહા અંધકારમય નરકાદિથી ભયંકર દેખાય છે, કોઈક જયમંગલના શબ્દથી ઉત્સવાદિવડે દીપતું છે, ત્યારે કોઈક સ્થલ મહા દુઃખ, શોકથી હાહાકારમય થતું જણાય છે. એમ બહુ બહુ પ્રત્યેક વસ્તુ સ્વરૂપને વિચારતાં સ્વસ્વરૂપ, પરસ્વરૂપ તો નિર્ણય થઈ સંસારમાં પર્યટનથી કંટાળી મારે કયું સ્થલ યોગ્ય છે તે ચોક્કસ કરી વીર્ય ફારવી જીવ મુક્તિ પહોંચવા શક્તિ મેળવી શકે છે. માટે આ લોક સ્વરૂપને પુનઃ પુનઃ વિચારવું ?

અગ્યારમી લાવના સંપૂર્ણ.

બારમી બોધી લાવના.

અકામનિર્જારરૂપા ત્પુણ્યાન્નંતોઃપ્રજાયતે ॥

સ્થાવરત્વંત્રસત્ત્વવાતિર્યકત્ત્વંકથંચન ॥૧॥

માનુષ્યમાર્યદેશશ્ચ જાતિઃસર્વાક્ષપાટવં ॥

આયુશ્ચપ્રાપ્યતેતત્ર કથંચિત્કર્મલાઘવાત્ ॥૨॥

પ્રાપ્તેપુણ્યતઃશ્રદ્ધા કથકશ્રવણેષ્વપિ ॥

તત્ત્વનિશ્ચયરૂપંતદ્ બોધિરત્નંસુદુર્લભં ॥૩॥

અર્થ-અકામ નિર્જરા રૂપ પુણ્યથી કોઈપણ રીતે પ્રાપ્તીઆને, (નિગોદથી) સ્થાવરપણું, ત્રસપણું અને તિર્યચપણું પ્રાપ્ત થાય છે. ૧ અને તેથી પણ વિશેષ કર્મલાઘવ (ઓછાશ)થી મનુષ્યપણું, આર્યદેશ, ઉત્તમ જાતિ, સર્વ ઈન્દ્રિયની પદ્ધતા, અને લાંબુ આયુષ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ૨ વળી વિશેષ પુન્યોદયથી શ્રદ્ધા, ધર્મ સાંભળવાની અભિલાષા, તેમજ ધર્મ કહેનાર ગુરુ અને ધર્મનું શ્રવણ મળવા છતાં પણ તત્ત્વ નિશ્ચયરૂપ બોધિરત્ન (સમ્યક્ત્વ) પામવું બહુ દુર્લભ છે. ૩

વિવેચન-અનાદિ નિગોદમાં જન્મ, મરણની પીડાથી સદૈવ દુઃખી થયેલા જીવોને સ્થાવરપણું પણ મળવું મુશ્કેલ છે. કદાચિત્ અકામ નિર્જરા થવાથી નદીગોળપાયાણુ ન્યાયથી વ્યવહાર રાશિમાં આવીને અનેક રીતે અથડાતાં પછડાતાં સ્થાવરપણું પામે છે. તેમાંથી કાંઈક પુણ્ય વધવાથી ત્રસપણું પામે છે. છતાં પંચેન્દ્રિયપણું, સંસારીપણું, દીર્ઘ આયુષ્ય, અને મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થવું દુર્લભ છે. જો કે ૧ આ હદ સુધી પહોંચવું મહામુશ્કેલ છે. એવી દુર્મિજ વસ્તુ મળવા છતાં પણ મૂઠ પુરૂષો તેને મહાભિશ્યાત્વ, મોહ, માયા વિગેરેથી વ્યાપ્ત થવાથી અનેક કુચુક્તિવાળા જીવંતજીવ પંથોમાં લોભાઈ, મુંઝાઈ, પારકી નિંદા કરવામાં, સંસારના ઝપડામાં, ખાવાપીવાની મોજ માણુ-

વામાં, ફેગટની ખટપટોમાં, કુથળી કરવામાં નકામો સમય ગાળી (શુભાવી) ને પ્રાપ્ત થયેલ મનુષ્યપણું ખોઈ બેસે છે. એકીલુ મનુષ્ય-પણું મળવાથી કંઈ વિશેષ નથી. કેમકે મનુષ્યપણું મળ્યું પરંતુ જો અનાર્થ દેશમાં જન્મ થયો હોય તો જીવહિંસાદિ પાપો સેવીને પ્રાયઃ નરકાદિ દુર્ગતિમાં જવું રજલવું થાય છે. સારે મનુષ્યપણું, આર્યદેશ, તત્ત્વ જાણવાની ઈચ્છા, સદ્ગુરુનો યોગ, ધર્મશાસ્ત્ર શ્રવણ, અને ધર્મ સાંભળી તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવી, આ સર્વ ઉત્તરોત્તર દુર્લભ છે છતાં પણ કદાચ અધિક પુણ્યોદયથી પૂર્વોક્ત સર્વ સામગ્રી મળે તોપણ બોધિરત્ન (સમ્યક્ત્વ) મળવું ઘણુંજ દુર્લભ છે, કેમકે જેટલી દુર્લભતા બોધિ-રત્નની છે તેટલી દુર્લભતા રાજ્ય અથવા ચક્રવર્તિપણુ મેળવવામાં નથી અર્થાત્ રાજ્ય, ચક્રવર્તિત્વથી પણ બોધિરત્નની દુર્લભતા અધિક છે. શાસ્ત્રમાં ચારિત્રની સદ્ગતતા સમ્યક્ત્વયુક્ત હોય તોજ ગણાય છે,

યતઃ દંસણમદ્દો મદ્દો દંસણમદ્દસનથિય નિવ્વાણં ॥

સિજ્ઞંતિચરણરાહિયાદંસણરાહિયાનાસિજ્ઞંતિ ॥

અને તેથીજ બોધિરત્ન વિના દ્રવ્યચારિત્રને ગ્રહણ કરતાં અભગ્યો પણ ઉપરની જૈવચક્ર સુધી જાય છે. છતાં નિવૃત્તિ (મોક્ષ) પામી શકતા નથી. સમ્યક્ત્વની સત્તા (શક્તિ) એટલી બંધી છે કે તેનો આશ્રય કરનાર ભક્ષે (લોક દૃષ્ટિએ) રંક હોય છતાં ચક્રવર્તિથી પણ અધિક સંપત્તિવાળો તે હોય છે અને તે સમક્ષિતરહિત- ચક્રવર્તિ હોય તોપણ

તે રંક જોવોજ છે. છેવટ ! બોધિરત્ન પામેલા જીવો કદાપિ ભવમાં રંજ થતા નથી કિંતુ ભવથી નિર્વેદ પામી માત્ર મોક્ષ માર્ગનુંજ સેવન કરે છે. અત્યાર સુધી જોયો પરમપદ પામ્યા છે, પામશે અને સંપ્રતિ પામે છે તે સર્વ પ્રભાવ સમ્યક્ત્વનોજ છે માટે તેની ઉપાસના કરવા નિરંતર પ્રયત્નશીલ જની યાવત્ મુક્તિ મહેલમાં પહોંચી અનંતાનંદી થાયો !



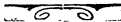
ઉપચંદાર.

भावनाभिरविश्रान्तमि तिभावितमानसः ॥

निर्ममःसर्वभावेषु समत्वमवलंबते ॥१॥

પૂર્વોક્ત જારે ભાવનાઓ વડે મનને નિરંતર ભાવિત (વાસિત) કરતાં સર્વ પદાર્થોમાં મમત્વરહિત થઈને પ્રાર્થીઓ સમભાવને મેળવે છે. સમભાવથી ધ્યાન થાય છે અને ધ્યાનથી આત્મજ્ઞાન થાય છે. આત્મજ્ઞાનથી કર્મ ક્ષય થઈ મોક્ષ મેળવાય છે માટે સર્વ ગુણનું મૂળ કારણ ભાવના છે, તે નિરંતર ભાવનાથી આ સર્વ પ્રાપ્ત થશે.

જારમી ભાવના સંપુર્ણ.



બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ સંક્ષેપથી કહ્યું, હવે મૈત્ર્યાદિચાર ભાવના
સ્વરૂપ કહે છે.

પહેલી મૈત્રી ભાવના.

માકાર્ધીત્કોપિપાપાનિ માચમૂત્કોપિદુઃસ્થિતઃ ॥

મુચ્યતાંજગદવ્યેષા મતિર્મૈત્રીનિગદ્યતે ॥૧॥

અર્થ—કોઈપણ જીવો પાપ કરે નહિ, કોઈપણ પ્રાણી દુઃખી ન થાઓ, અને આ જગત્ કર્મથી મુક્ત થાઓ, આ પ્રકારની બુદ્ધિને મૈત્રી ભાવના કહે છે.

વિવેચન—“પરહિત ચિંતા મૈત્રી”—પરજીવોનું હિત ચિંતવું તેને મૈત્રી કહે છે. અહીં પર જીવોનું હિત ક્યારે ચિંતવી શકાય તે ખાસ વિચારવા જેવું છે. “જ્યારે સર્વ જીવોને પોતાના મિત્ર રૂપ, કુટુંબ રૂપ મનાય”? કેમકે આ સંસાર સમુદ્રમાં ભટકતા સર્વ જીવો બંધુપણે અનુભવેલા છે. સર્વ જીવો પિતા, ભાઈ, માતા, કાકા, પુત્ર પુત્રી, સ્ત્રી અને જ્ઞેન પશુને બહુવાર પ્રાત્પ થયેલા છે તેથી જગતના સર્વ જીવો મારું કુટુંબજ છે કિંતુ પરાયા નથી તેમ મારા શત્રુ પણ નથી આવી બુદ્ધિ જ્યારે થાય ત્યારેજ પરનું હિત ચિંતવી શકાય છે. મારે સર્વને પોતાની માફક જાણીને તેના તરફ હિત બુદ્ધિ ધરવી જેમકે સમગ્ર જીવોના રાગ દ્વેષરૂપ દુઃખો નાશ પામે એટલે સર્વ સ્ત્રીરાગ થઈ જાઓ? સર્વ જીવો સમતા રસનું પાન કરે! અને

સર્વત્ર સર્વ પ્રાણીઓ સુખી થાઓ! આ પ્રમાણે હિત બુદ્ધિ ધરવાથી
મૈત્રી પણ થાય છે મહોદી શાંતિમાં એજ કહ્યું છે કે શિવમસ્તુ
સર્વ જગતઃ પરહિત નિરતા ભવન્તુ ભૂતગણાઃ॥ દોષાઃ પ્રયાં-
તુનાશં, સર્વત્ર સુખી ભવન્તુ લોકાઃ ॥૨॥

સર્વ જગતનું કલ્યાણ થાઓ! સર્વ જીવ સમૂહ પારકું હિત
કરવામાં તત્પર બનો! સર્વ દોષો નાશ પામો! અને સર્વ ઠેકાણે સર્વ
લોકો સુખી થાઓ! કોઈ આપણા ઉપર ક્રોધ કરે તોપણ તેના ઉપર
ક્ષમા (મૈત્રીજ) રાખવી જોઈએ પણ તેના તરફ શત્રુ બુદ્ધિ થવી
જોઈએ નહીં કેમકે અહીં કેટલો વખત રહેવાનું છે? થોડો વખત
રહી આખર બધું છોડી ચાલ્યા જવું છે તો ફાકટ બીજા ઉપર વૈર
રાખવાથી શું ફાયદો! આમ વેરી ઉપર પણ ઉત્કૃષ્ટ ક્ષમા અને મૈત્રી
રાખનાર મેતાર્થમુનિ, ખંધકમુનિ, ગજસુકમાલ, ચિલાતી પુત્ર, અચ્ચ-
કારી ભટ્ટા અને શ્રી મહાવીર પ્રભુએ કેવું પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે? મને
દુઃખ આપનાર વિચારો દુઃખી થાશે આમચિતવતાં પ્રભુને
આંખમાં આંસું આવી ગયા હતાં ર્ષવદ્વાપ્યાર્દ્ર, ચોર્મદ્રં શ્રીવીરજિન
નેત્રયોઃ ॥ માટે પોતાનો સ્વાર્થ ન વિચારતાં પર હિતનીજ વિચારણા
કરવાથી આખી દુનિયાને બધું તરીકે માનવાથી સમતા પ્રાપ્ત થાય
છે. અને તેથી યાવત મુક્તિ સુખ મેલવી સમ્યક્દાનદીથ વાય છે. માટે
આ ભાવના સદૈવ ભાવો.

પ્રથમ ભાવના સંપૂર્ણ.

બીજી પ્રમોદ ભાવના.

અપાસ્તાશોષદોષાણાં, વસ્તુતત્વાવલોકિનામ્ ॥

ગુણેષુપક્ષપાતોયઃ સઃપ્રમોદઃપ્રકીર્તિતઃ ॥૧॥

અર્થ—જેમણે સમગ્ર દોષો દૂર કર્યા છે, અને વસ્તુ તત્વને જેઓ જોઈ રહ્યા છે તેઓના ગુણોને વિષે જે પક્ષપાત કરવો તે પ્રમોદ ભાવના કહેવાય છે. ૧

વિવેચન—“મઘેત્પ્રમોદો ગુણપક્ષપાતઃ” ગુણોના પક્ષ અદ્યક્ષ કરવો તે પ્રમોદ ભાવના જેમકે ક્રોધ, માન, માયા લોભ, રાગ, દ્વેષાદિ મહાન્ દોષોનો નાશ કરી, અનેક ઉપસર્ગો સહન કરી, આત્મ વીર્ય ફેરવી નિર્મલ ધ્યાન ધારા ઉપર ચડી સર્વ કર્મ ક્ષય કરી તીર્થ કર પદ પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ સમીપ જઈ રહ્યા છે એવા શ્રી વીતરાગ પરમાત્માને ધન્ય છે! પર્વત, અરણ્ય, ગુહાઓમાં રહી ધર્મ ધ્યાનમાં તત્વીન બની શાંત રસને ઝીલતા, મહા તપસ્યાઓ કરનારા, શ્રુત સિદ્ધાંતમાં મગ્ન રહેનારા, જિતેન્દ્રિય થઈ ભવ્ય જનોને ઉપદેશ દેતા જિન શાસનની પ્રભાવના કરનારા નિર્ગંથ મુનિવરોને ધન્ય છે ! જેઓ ભૂમંડલમાં સર્વત્ર ઉપકાર કરી રહ્યા છે એવા સત્પુરુષોને ધન્ય છે ! આવી રીતે ગુણિજનોના ગુણોનુસ્મરણ કરી તેમાં આનંદ પામવો. તે પ્રમોદ ભાવના. એ ભાવનાથી ગુણ ઉપર પ્રીતિ થાય છે. અને આપણામાં તે ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે. તેથીછેલ્લે લોક પરલોક ત્રેયઃ સાધી શકાય છે.

બીજી ભાવના સંપૂર્ણ.

ત્રીજી કશ્ચા ભાવના.

દીનેષ્વાતૈપુમીતેષુ, યાચમાનેપુજીવિતમ્ ॥

પ્રતિકારપરાવુદ્ધિઃ, કારણ્યમભિધીપતે ॥૧॥

અર્થ—દીન, દુઃખી, ભયથી વ્યાકુળ થયેલા, અને હવિતચ્ચને યાચનાર પ્રાણીઓ ઉપર તેઓનાં દુઃખાદિ ટાળવાની જે બુદ્ધિ તેને કશ્ચાભાવના કહે છે. ૧

વિવેચન—પ્રાણી ખાનપાન, વસ્ત્ર, ગૃહ અલંકાર, ધન, યુવતી, પશુ, ક્ષેત્રાદિ અનેક વસ્તુઓના લોભથી જગતમાં આકુળ વ્યાકુળ બની દુઃખી થાય છે તેવા પ્રાણીઓને દુઃખથી બચાવવા માટે વિચાર કરવો તથા ધર્મથી પતિત અને ધર્મરહિત હોવાને ધર્મ સન્મુખ કરવા નિરંતર વિચારણા કરવી તે દ્રવ્યભાવ કશ્ચા કેમકે ઓતાનુજ ભરણપોષણ તો કાગડાઓ, પશુઓ પણ કરે છે, પરંતુ પર હોવાને માનસિક, શારીરિક, શક્તિથી દુઃખરહિત કરવા (પરોપકાર કરવો) એ મનુષ્ય જન્મની ઉત્તમતા છે. આ ભાવના ભાવવાથી અનેક પ્રાણી ભવસમુદ્ર તરી ગયા છે માટે આ ભાવના ભાવવા સતત પ્રયત્ન કરવો.

ત્રીજી ભાવના સંપૂર્ણ.

ચોથી સાધ્યસ્થ્ય ભાવના.

ક્રૂરકર્મસુનિઃશંકં, દેવતાગુરુર્નિદિષુ ॥

આત્મશંસિપુવોપેક્ષા, તન્માધ્યસ્થ્યમુદીરિતમ્ ॥૧॥

અર્થ-કોઈ પ્રકારની ભીતિ વિના કૂર કર્મ કરનારા, દેવ અને ગુરૂની નિંદા કરનારા તથા આત્મશ્લાઘા કરનારા જીવો તરફ ઉપેક્ષા કરવી તેને માધ્યસ્થ્ય ભાવના કહે છે. ૧

વિવેચન-આ જગતમાં પ્રાણીઓ અનેક પ્રકારના વિચિત્ર સ્વ-ભાવવાળા હોય છે. કેટલાક નિરંતર કૂર કૃત્યો કરવામાં સુખ માને છે, કેટલાક ખીજને અસત્ય વચનથી છેતરવામાંજ આનંદ માને છે, કેટલાક અનીતિથી ધન એકઠું કરવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, કેટલાક પરસ્ત્રીમાં આસક્ત રહી ધન, શરીર અને યશનો ક્ષય કરે છે. કોઈ પ્રપંચમાંજ ધુંચાઈ રહે છે, કોઈ દેવગુરૂ, ધર્મની નિંદામાંજ પોતાની સફળતા ગણે છે. આવાં આવાં પાપકૃત્યો કરનારા પ્રાણી ઉપર પણ ક્રોધ કરવો ન જોઈએ કારણ આવા પ્રાણી ઉપર ક્રોધ કરવાથી શો લાભ થવાનો ? સર્વ જીવો સ્વસ્વકર્માનુસારે કાર્યો કર્યાજ કરે છે. જો તેઓને તે કાર્યોથી બચાવવા શક્તિ ન હોય અથવા તેને ઉપદેશ આપતાં સમજાવતાં બ્યારે સન્માર્ગે ચઢતા નથી તો તે વખતે તેના ઉપર ક્રોધ સહજ આવી જાય છે. “જે મેં આ રીતે સમજાવવા છતાં મારું કહેવું સાંભળતો નથી.” તો તે ક્રોધ ન કરતાં તેના તરફ ઉપેક્ષા કરવી તેહીજ ઠીક છે. અર્થાત મધ્યસ્થ થવું. ૧

આત્માનંભાવયન્નામિ ભાવનાભિર્મહામતિઃ ॥

ત્રુટિનામભિસંઘત્તે વિશુદ્ધધ્યાનસંતતિમ્ ॥૧॥

આ ભાવનાઓ વડે પોતાના આત્માને વાસિત કરતાં બુદ્ધિવંત્
જનો તુટેલી વિશુદ્ધ ધ્યાન સંતતિને પાછી સાંધી આપે છે. ઉત્તરેશ્વર
મેક્ષ પ્રાપ્તિ કરાય છે. ૧ इति.

શ્રીમત્

તપાગચ્છ ગગનમાળિ મુનિગણવૃદ્ધિકારક શ્રીમન્મુક્તિ વિજય
(મૂલચંદ્રજી) ગાણિશિષ્ય બાલબ્રહ્મચારિ પરમપૂજ્ય શાન્ત-
મૂર્તિ પન્યાસ શ્રી ૧૦૦૮ કમલવિજય ગાણિશિષ્ય
પંડિતપ્રવર સર્વતંત્ર સ્વતંત્ર પાલંડિમતોન્મૂલક શ્રી-
મન્મહારાજ શ્રીમોહનવિજય સદ્ગુરોઃપ્રતાપેન
શિષ્યાણુનામયા રચિત ગુર્જરભાષા નિબધ
મનિત્યાદિ ભાવના સ્વરૂપમ્ સૂર્યપુર
एकोनविंशतिशताधिकैकसप्तति-
तमेसंवत्सरे श्रावणकृष्णाष्ट-
म्यां गुरुवारे समाप्तिम

ગમત્.

